

Materijalna istina i istražno (inkvizitorno) načelo: zle utvare iz prošlosti ili nosivi stupovi kaznenog postupka?

Martinović, Igor; Parenta, Iva

Source / Izvornik: *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 2023, 30, 401 - 432

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.54070/hljik.30.2.7>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:320878>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Dr. sc. Igor Martinović*
Dr. sc. Iva Parenta**

MATERIJALNA ISTINA I ISTRAŽNO (INKVIZITORSKO) NAČELO: ZLE UTVARE IZ PROŠLOSTI ILI NOSIVI STUPOVI KAZNENOG POSTUPKA?

U radu se tematizira pojam materijalne istine, koji je posljednjih desetljeća anatemiziran u domaćoj doktrini i praksi, kao i s njime povezano istražno ili inkvizitorno načelo. Najprije se raspravlja o ulozi raspravnog suda u dokaznom postupku te o legitimacijskom značaju istine u njemačkom i engleskom kaznenom pravu, nakon čega se izlažu terminološki prijevori koje su pojmovi materijalne istine i istražnog načela izazvali u domaćoj literaturi. Središnji je dio rada posvećen tumačenju aktualnog zakonodavstva, i to tako što se prvo navode mjerodavne odredbe Zakona o kaznenom postupku, da bi se potom kritizirale tendencije negiranja pojma materijalne istine u pojedinim sudskim odlukama. U sljedećem se poglavlju argumentira tvrdnja da istražno načelo predstavlja ne samo ovlast nego i dužnost raspravnog suda, koja proizlazi iz cilja utvrđenja materijalne istine. Nakon toga se istražuje veza između istražnog načela i nedavno uvedene odredbe o teretu dokaza. U zaključku se ukratko navode glavni argumenti koji potvrđuju tezu da su materijalna istina i istražno načelo i dalje nosivi stupovi hrvatskog kaznenog postupka, uz sugestiju da se u zakonu ponovno izrijeком propiše dužnost istinitog i potpunog utvrđenja činjenica koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke.

Ključne riječi: materijalna istina, istražno načelo, inkvizitorno načelo, legitimacija kaznenog pravosuđa

* Dr. sc. Igor Martinović, izvanredni profesor na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta u Rijeci; igor.martinovic@pravri.uniri.hr; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7648-2443>

** Dr. sc. Iva Parenta, asistentica na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta u Rijeci; iparenta@pravri.uniri.hr; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5599-205X>

1. UVOD

Povod za obradu ove teme kuloarski su razgovori autora s praktičarima u kojima su pojedini od njih isticali da u kaznenom postupku više ne vrijedi načelo materijalne istine. Katkad bi te tvrdnje bile popraćene žalom za minulim vremenima, a u nekim slučajevima i stanovitom dozom paternalizma ili podsmijeha prema teoretičarima, koji u svojoj kabinetskoj dokolici smatraju potrebnim raspravljati o nečem toliko *passé* kao što je to istina, ili – još gore – materijalna istina. Prema tim poimanjima, u kaznenom postupku istina se više uopće ne mora utvrđivati, ili se pak utvrđuje samo „stranačka“ istina, a nikako i materijalna istina, koja je relikv autoritarnih režima, ili je u najboljem slučaju obilježje mješovitog modela postupka, koji je – kako tvrde – kod nas zamijenjen akuzatornim modelom.

Navedeni je stav u praksi prisutan u više različitih nijansi, a u pravilu uključuje tezu da bi raspravni sud tek iznimno smio izvoditi dokaze koje stranke nisu predložile te da bi se i inače morao maksimalno suzdržavati od sudjelovanja u dokaznom postupku. U podlozi takva shvaćanja često je neki oblik uvjerenja da aktualni Zakon o kaznenom postupku (u daljnjem tekstu: ZKP)¹ počiva na ideji o kaznenom postupku kao sporu stranaka, u kojem bi optužba snosila rizik nedokazanosti (*actore non probante, reus absolvitur*), a suglasna očitovanja stranaka – uključujući i dogovore o visini kazne – bila bi za sud (pravno ili barem faktički) obvezujuća. Uporište za te tvrdnje često se nastoji pronaći u različitim konsenzualnim oblicima postupanja propisanim u aktualnom ZKP-u, kao i u činjenici da trenutno zakonodavstvo ne sadrži odredbu koja bi po svemu odgovarala čl. 14. st. 1. nekadašnjeg Zakona o krivičnom postupku,² u kojem je stajalo da su sud i državna tijela koji sudjeluju u krivičnom postupku dužni istinito i potpuno utvrditi činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke. Prema tom je shvaćanju ispuštanje citirane odredbe ujedno značilo i napuštanje dužnosti koja je u njoj bila propisana, kao i napuštanje načela materijalne istine koje se upravo s tom odredbom najčešće povezivalo.³

Pitanje o tome kakav je odnos zakonodavca prema pojmu (materijalne) istine i koje su ovlasti i dužnosti raspravnog suda u vezi s njezinim utvrđivanjem

¹ Narodne novine, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22.

² Službeni list SFRJ, br. 4/77, 36/77, 13/85, 74/87, 57/89, 3/90, Narodne novine, br. 53/91, 91/92, 34/93, 25/94, 28/96. U radu se koristi numeracija članaka prema pročišćenom tekstu (Narodne novine, br. 34/93).

³ Bayer, V., *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava*, MUP RH, Zagreb, 1995, str. 114.

dodatno se potencira donošenjem ZKP/08.⁴ Pavišić je, najavljujući taj zakon, naveo da „materijalna istina više nije cilj kaznenog postupka“,⁵ da bi zatim u istom radu naveo i da se reformom kaznenog procesnog zakonodavstva nastojalo osigurati „pouzdana utvrđivanje istine“.⁶ Slično tome, i Krapac je – još dok je na snazi bio ZKP/97, a i nakon toga – tvrdio da je u RH prestalo vrijediti načelo materijalne istine,⁷ ali je usporedo s time navodio da je za njega „cilj kaznenog postupka (...) istinito razlučivanje krivih od nedužnih“, pri čemu je „lako uočiti važnost istine, koja se mora u kaznenom postupku utvrditi“.⁸ Konfuziji je doprinijelo i to što se od stupanja na snagu ZKP/08 do novele iz 2013. u zakonu na više mjesta očitovalo nastojanje za pasivizacijom suda u dokaznom postupku, ali se usporedo s time u mnogim odredbama i dalje snažno očitovao duh klasičnog mješovitog postupka, a s njime i dužnosti sadržane u brisanom čl. 14. st. 1. Zakona o krivičnom postupku. Primjerice, uvedeno je unakrsno ispitivanje kao tipično obilježje adversarijalnih postupaka, a ovlast izvođenja dokaza *ex officio* svedena je samo na situacije u kojima sud „smatra da ti dokazi upućuju na postojanje razloga isključenja protupravnosti ili krivnje ili na činjenicu o kojoj ovisi odluka o kaznenopravnim sankcijama“ (čl. 419. st. 1. prema verziji iz prve novele ZKP-a⁹), dok je, s druge strane, opstala žalbena osnova pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja (čl. 470.), koja podrazumijeva dužnost suda da skrbi o istinitom utvrđenju svih materijalnoopravno relevantnih činjenica, kao i odredba prema kojoj dokazivanje obuhvaća sve činjenice za koje sud i stranke smatraju da su važne za pravilno presuđenje (čl. 418. st. 1.). Da je postojalo „vrludanje u traženju optimalnog zakonskog rješenja“,¹⁰ pokazuje i činjenica da su u zakonu usporedo postojala dva bitno različita modela rasprave: redoviti postupak, s naglašenim adversarijalnim obilježjima, i skraćeni postupak, koji je u praksi bio mnogo češći, a u kojem je sudac pojedinac imao dominantnu ulogu u izvođenju dokaza. Ispod brzinski izvedene adversarijalne fasade duh mješovitog kaznenog postupka ne

⁴ Narodne novine, br. 152/08.

⁵ Pavišić, B., *Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br. 2, 2008, str. 578.

⁶ *Ibid.*, str. 518.

⁷ Krapac, D. i suradnici, *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2020, str. 85–86; Krapac, D., *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Informator, Zagreb, 2000, str. 44.

⁸ Krapac, D., *Staze prema procesnoj istini i essentialia suvremenog kaznenog postupka*, u: Šelih, A., Gorkič, P. (ur.), *Strukturne spremembe kazenskoga postopka*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 2015, str. 89.

⁹ Narodne novine, br. 76/09.

¹⁰ Za prikaz normativnog stanja i njime prouzročenih dvojbi u odnosu na ovlasti raspravnog suda u tom razdoblju v. Ivičević Karas, E., *Neka pitanja uređenja rasprave u hrvatskom kaznenom postupku – normativni okvir i praksa*, u: Bejatović, S., Jovanović, I. (ur.), *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku*, Misija OSCE-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 94.

samo što je izvirivao nego se i jasno očitovao i u zakonu i u praksi, pa i usprkos edukacijama i „treninzima“ u kojima se forsirala pasivnost suda i isticala stranačka dinamika postupka.

Razdoblje u kojem su ovlasti raspravnog suda u izvođenju dokaza *ex officio* bile sužene bilo je kratkotrajno: od stupanja na snagu ZKP/08 u svim predmetima (1. IX. 2011.) do stupanja na snagu ključne novele¹¹ kojom je došlo do sloma zamisli o svođenju suda na pasivnog promatrača dokaznog postupka (15. XII. 2013.) prošlo je tek nešto više od dvije godine. Jedan od važnijih zahvata u pravcu „povratka na staro“ bilo je uvođenje čl. 419. st. 3. ZKP-a, u kojem je, bez posebnih ograničenja, propisano da vijeće može odlučiti da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagatelj odustao, čime je ponovno „propisana (...) inkvizitorna maksima prema kojoj je sud ovlašten izvesti sve one dokaze koje smatra značajnim za donošenje svoje odluke u postupku.“¹²

Iako je riječ o krucijalnom događaju, u literaturi ponovno uskrsnuće tzv. inkvizitorne maksime nije naišlo na naročit interes,¹³ pa je i to razlog što je u praksi ostalo nejasno koja je prava mjera sudske aktivnosti u dokaznom postupku. Temeljni smisao ovoga rada sastoji se u popunjavanju te praznine, ponajprije s ciljem razjašnjavanja praktičnih dvojbi *de lege lata*. Taj je zadatak otežala terminološka zbrka koja se već dugo vremena pojavljuje u vezi s pojmom materijalne istine, kao i adversarijalne težnje zakonodavca iz razdoblja prije novele iz 2013., s time da je određene dvojbe otvorila i nedavno uvedena odredba o teretu dokaza. U takvoj situaciji oslonac je trebalo potražiti u komparativnom pravu, i to ne samo u potrazi za nekim budućim optimalnim zakonskim rješenjem nego i kako bi se stvorili prihvatljivi gabariti tumačenja postojećih hrvatskih propisa, odnosno kako bi se spriječili legitimacijski deficiti, do kojih, u širem domaćem pravosudnom ambijentu, mogu dovesti shvaćanja koja minoriziraju ulogu raspravnog suda u dokaznom postupku i ujedno osporavaju tezu da bi u kaznenom postupku trebalo utvrditi istinu o kaznenom djelu koje je predmet optužbe. Stoga se u sljedećim poglavljima rada prvo sagledavaju komparativnopravna dimenzija problema (poglavlje 2.) i terminološke dvojbe (poglavlje 3.), da bi se zatim prešlo na analizu *de lege lata* (poglavlje 4.) i, zaključno, ponudile sugestije *de lege ferenda* (poglavlje 5.).

¹¹ Narodne novine, br. 145/13.

¹² Vlada RH, Konačni prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, studeni 2013., str. 162.

¹³ O tome je najopsežnije pisala Đurđević, Z., *Osvrt na rezultate rada radne skupine Ministarstva pravosuđa za usklađivanje Zakona o kaznenom postupku s Ustavom Republike Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 1, 2013, str. 3–100; Đurđević, Z., *Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 2, 2013, str. 315–362.

2. ULOGA RASPRAVNOG SUDA U DOKAZNOM POSTUPKU I LEGITIMACIJSKI ZNAČAJ ISTINE: KOMPARATIVNOPRAVNA PERSPEKTIVA

2.1. Uvodno o smislu i dosegu komparativnopravne analize

Tradicionalnu podjelu na inkvizitorni i akuzatorni postupak osporilo je već puno renomiranih autora, među kojima je i *Damaška*, koji je upozorio na to da su čisti tipovi postupka, kada se suoče „sa stvarno postojećim postupcima (...) svi zapravo mješavine“.¹⁴ Da su percepcije o kontinentalnom postupku kao inkvizitornom i angloameričkom postupku kao akuzatornom samo gruba pojednostavljenja, pokazala je i naša analiza dokaznih ovlasti suda u dvama pravnim porecima koji se mogu smatrati korifejima anglosaksonske i kontinentalne pravne kulture – engleskom i njemačkom.

Prije negoli se u zasebnim poglavljima obrade ta dva pravna poretka, treba naglasiti da je ova analiza prostorno i tematski ograničena, zbog čega se neki njezini mogući smjerovi naprosto moraju izostaviti. Između ostaloga, zanemarit će se činjenica da pojedini filozofski i svjetonazorski pravci, koji su se odrazili i na kaznenopravnu doktrinu, pojam istine relativiziraju ili ga posve negiraju, jednako kao i srodne koncepte kao što su stvarnost, znanje i objektivnost. Prihvate li se premise tih pravaca, postupak utvrđenja činjenica u kaznenom postupku pretvara se u puku debatu čiji rezultat nikako ne može biti objektivan, što bi značilo da su i temeljne postavke na kojima počivaju materijalno i procesno kazneno pravo tek jedan oblik savitljivog i neobvezujućeg diskursa, koji se može slobodno zaobići konsenzusom procesnih subjekata, odlučivanjem na temelju osjećaja itd. Na tom tragu poznati kognitivni znanstvenik i filozof *Dennett* upozorava da postmodernistički stav, zbog nepovjerenja u samu ideju istine i nepoštovanja dokaza, dovodi do mirenja sa zamišlju da je sve samo stvar interpretacije, odnosno da je svaka rasprava tek „konverzacija u kojoj nitko nije u krivu i ništa se ne može potvrditi, nego samo ustvrditi, kako se kome prohtije“.¹⁵ Postmodernistički stav prema istini odbacuje i *Damaška* uspoređujući zamisao o istini kao pukom intersubjektivnom kompromisu s idejom da bi se spor pobornika geocentričnog i heliocentričnog sustava mogao riješiti „tako da se uzme za istinito da se i Zemlja i Sunce okre-

¹⁴ Damaška, M., *Lica pravosuđa i državna vlast: usporedni prikaz pravosudnih sustava*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2008, str. 256.

¹⁵ *Dennett on Wieseltier V. Pinker in The New Republic: Let's Start With A Respect For Truth*, <https://www.edge.org/conversation/dennett-on-wieseltier-v-pinker-in-the-new-republic> (22. IX. 2023.).

ću oko osi koja je jednako udaljena od obaju nebeskih tijela¹⁶. Nakon uvjerljivog obaranja tvrdnji postmodernističkih i drugih skeptika prema pojmu istine *Damaška* ističe da je „u pravosuđu nužna težnja prema otkrivanju istine“,¹⁷ kao i da kazneni postupak bez tog cilja dolazi do zastoja, zbog čega je „potraga za istinom visoko na totemskom stupu“ kaznenog postupka.¹⁸ Kategoričkim odbacivanjem pojma istine odbacuje se i pojam laži, zbog čega *Weigend* s pravom postavlja retorički upit zašto bi svjedok uopće bio kažnjen za davanje lažnog iskaza ako je irelevantno je li presuda utemeljena na istini.¹⁹

Osim metajurističkih kritika upućenih pojmu istine u našoj će analizi engleskog i njemačkog sustava, kao i u drugim dijelovima ovog rada, izostati i osvrt na judikaturu Europskog suda za ljudska prava. Naime, strazburški sud u pogledu obujma dokaznih ovlasti sudbene vlasti ne izražava načelne preferencije, osim, dakako, ako bi u konkretnom slučaju način korištenja tim ovlastima uključivao i povredu konvencijskih prava, npr. ako bi kazneni sud ovlast izvođenja dokaza po službenoj dužnosti shvatio kao alibi za proizvoljno ignoriranje dokaznih prijedloga obrane. Iako ESLJP prava okrivljenika često promatra kroz prizmu pojmova čija je geneza u angloameričkoj pravnoj kulturi, među kojim se ističe jednakost oružja, on te pojmove ne shvaća na način koji bi podrazumijevao davanje prednosti čisto „stranačkom“ modelu rasprave, u kojem bi se sud trebao nastojati što više suzdržati od interferencije u dokazni postupak. Da je tome tako, pokazuju i opservacije engleskih komparativista, koji ističu da u praksi ESLJP-a ne postoji konvergencija prema adversarijalnom modelu jer taj sud „ne traži visok stupanj stranačke kontrole nad postupkom utvrđenja činjenica, koncentriranu raspravu, značajno oslanjanje na usmene iskaze, razdvojenost suda i porote ni pravila o ekskluziji dokaza“.²⁰

¹⁶ Damaška, M., *Napomene o sporazumima u kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11, br. 1, 2004, str. 16.

¹⁷ Damaška, M., *Truth in Adjudication*, *Hastings Law Journal*, vol. 49, br. 2, 1998, str. 296.

¹⁸ *Ibid.*, 305.

¹⁹ Weigend, T., *Truth in Criminal Law and Procedure: The Erosion of a Fundamental Value*, *Juridica International*, vol. 28, 2019, str. 32.

²⁰ Jackson, J. D., *The Effect of Human Rights on Criminal Evidentiary Processes: Towards Convergence, Divergence or Realignment?*, *The Modern Law Review*, vol. 68, br. 5, 2005, str. 764. Štoviše, dokazne ovlasti sudbene vlasti mogu doprinijeti i ostvarenju načela učinkovite istrage, na kojem inzistira ESLJP, što govori u prilog dokaznoj aktivnosti suda. V. Đurđević, *op. cit.* u bilj. 13, str. 340–341.

2.2. Utjecaj suda na dokazni postupak u engleskom pravnom sustavu: je li kontinentalna predodžba o pasivnosti *common law* sudova potpuno točna?

Aktivno sudjelovanje suca u dokaznom postupku uobičajeno je obilježje kontinentalnih kaznenih rasprava, dok je u angloameričkim sustavima situacija nešto drugačija. No suprotno nekim kod nas uvriježenim predodžbama, *common law* sucima nije zabranjena svaka dokazna inicijativa. I u američkim kaznenim postupcima, iako ih tamošnji kritičari znaju pogrdno nazivati „hiperadversarijalnima“,²¹ sudovi u mnogim slučajevima imaju ovlast izvođenja dokaza *ex officio*, kao i različite druge mogućnosti utjecaja na dokazivanje, a to još više vrijedi za pravni sustav Engleske i Walesa.

U engleskom pravu uloga suca u postupku dokazivanja ovisna je o vrsti kaznenog djela i nadležnom sudu. Razlikuju se tri vrste kaznenih djela: sumarna kaznena djela (*summary offences*), optuživa kaznena djela (*indictable offences*) i kaznena djela sudiva na oba načina (*either way offences*). Za sumarna kaznena djela nadležni su magistratski sudovi (*magistrates' court*), za optuživa kaznena djela Krunski sud (*Crown Court*), dok za kaznena djela sudiva na oba načina može biti nadležan i magistratski i Krunski sud. Kod tih kaznenih djela načelno je nadležan magistratski sud, osim ako smatra očiglednim da bi ishod konkretnog postupka bilo izricanje kazne koju taj sud nije nadležan izreći ili ako bi se postupak trebao voditi pred Krunskim sudom zbog pravne, procesne ili činjenične složenosti predmeta.²² Magistratski sud u pravilu sudi u sastavu od dvoje ili troje mirovnih sudaca (*justices of the piece, lay magistrates*), koje glede pravnih pitanja savjetuje sudski pomoćnik (*clerk*), ili u sastavu od jednog profesionalnog suca, dok Krunski sud sudi u sastavu od jednog profesionalnog suca i dvanaest porotnika.²³

Premda se u Engleskoj više od 95 % postupaka vodi pred magistratskim sudom,²⁴ porotno suđenje smatra se „uporištem engleskog adversarijalnog postupka“²⁵ te „utjelovljenjem predstavničke demokracije“.²⁶ Legitimitet porot-

²¹ Pizzi, W., *Trials without Truth: Why Our System of Criminal Trials Has Become an Expensive Failure and What We Need to Do to Rebuild It*, New York Press, New York, 1998, str. 118–131 i 139.

²² Sentencing Council's Guideline on Allocation, <https://www.sentencingcouncil.org.uk/overarching-guides/magistrates-court/item/allocation/> (26. IX. 2023.).

²³ Campbell, L., Ashworth, A., Redmayne, M., *The Criminal Process*, Fifth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2019, str. 347.

²⁴ *Loc. cit.*

²⁵ Jackson, J., *The Adversary Trial and Trial by Judge Alone*, u: McConville, M., Wilson, G. (ur.), *The Criminal Justice Process*, Oxford University Press, Oxford, 2002, str. 335.

²⁶ Doran, S., *Trial by Jury*, u: McConville, M., Wilson, G. (ur.), *The Criminal Justice Process*, Oxford University Press, Oxford, 2002, str. 380.

nog pravorijeka crpi se iz toga što je okrivljenikova sudbina povjerena njemu jednakima (*peers*) umjesto profesionalnom sudu.²⁷ Porota (*jury*) donosi konačni pravorijek o krivnji ili nedužnosti okrivljenika, odnosno odlučuje o činjeničnim pitanjima, dok je profesionalni sudac nadležan odlučivati o pravnim pitanjima. Ipak, to ne znači da je sud u cijelosti lišen inicijative u postupku utvrđivanja činjenica. On ima odgovornost pomoći porotnicima u utvrđivanju činjenica, a dva su najznačajnija aspekta te odgovornosti ovlast suca da intervenira u dokaznom postupku te da komentira činjenice prilikom sumiranja rezultata dokaznog postupka porotnicima (*summing up*).²⁸

Engleski suci imaju ovlast samoinicijativno pozvati na sud svjedoka kojeg nijedna stranka u postupku nije predložila.²⁹ Ta je ovlast primjenjiva kako u postupku pred magistratskim sudom tako i u postupku pred Krunskim sudom. Premda je ispitivanje svjedoka u najvećoj mjeri prepušteno strankama, Pravila kaznenog postupka (*The Criminal Procedure Rules 2020*) izrijeком predviđaju da i suci imaju ovlast postavljati pitanja svjedocima.³⁰ Oni mogu intervenirati kada je nužno upotpuniti iskaz svjedoka, otkloniti nejasnoće, spriječiti ponavljanja i sl. U tom se smislu navodi kako suci u praksi imaju široke diskrecijske ovlasti prilikom saslušanja svjedoka te kako bi žalba koja bi se temeljila na prekomjernim intervencijama suda tek u iznimnim slučajevima bila prihvaćena.³¹ Porotnici pak imaju ovlast postavljati pitanja, no za to nema predviđenih formalnih mehanizama, pa je jedna od mogućnosti da porotnici napišu pitanje na listu papira, koji sudski službenik predaje sudu.³² Inkvizitorne ovlasti engleskih sudaca vidljive su i u postupku izricanja kazne, u kojem oni često na vlastitu inicijativu pribavljaju nalaze vještaka i drugih nadležnih tijela radi prikupljanja podataka o karakteru optuženika, njegovim obiteljskim i socijalnim prilikama, fizičkom i duševnom zdravlju i sl.³³

Sumiranje rezultata dokaznog postupka, koje prethodi donošenju pravorijeka, smatra se najvažnijom dužnošću suca u kaznenom postupku. Ta se dužnost

²⁷ *Loc. cit.*

²⁸ *Ibid.*, str. 391.

²⁹ Spencer, J. R., *The English system*, u: Delmas-Marty, M., Spencer, J. R. (ur.), *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, str. 160. V. i Krapac, D., *Engleski kazneni postupak*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1995, str. 147, koji navodi da sud ima to pravo „ako drži da je to nužno radi ustanovljenja istine“.

³⁰ V. pravilo 24.4. (6) za postupak pred magistratskim sudom i pravilo 25.11. (6) za postupak pred Krunskim sudom, <https://www.legislation.gov.uk/ukSI/2020/759/contents/made> (28. IX. 2023.).

³¹ Doran, *op. cit.* u bilj. 26, str. 391 i 392.

³² *Ibid.*, str. 394.

³³ Spencer, J. R., *Evidence*, u: Delmas-Marty, M., Spencer, J. R. (ur.), *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, str. 628.

u literaturi naziva i „kvaziinkvizitornom“.³⁴ Kako bi sudac pomogao porotnicima u donošenju pravorijeka, dužan im je dati obvezujuće upute u vezi s primjenom relevantnih pravnih propisa (uključujući pravila o teretu dokazivanja i dokaznim standardima) te sumirati, u mjeri u kojoj je to nužno, dokaze relevantne za donošenje odluke.³⁵ Pritom on može komentirati činjenice i iznijeti svoje stavove o izvedenim dokazima uz obvezu da porotnicima naglasi kako oni te stavove ne moraju poštovati.³⁶

2.3. Materijalna istina kao cilj i legitimacijska osnova kaznenog postupka: primjer Njemačke

U njemačkoj je doktrini i praksi nesporno da je cilj dokaznog postupka otkrivanje materijalne istine (*materielle Wahrheit*) te da radi ostvarivanja tog cilja sud mora i po službenoj dužnosti, a ne samo na prijedlog stranaka, izvoditi dokaze i utvrđivati činjenice. Temeljna odredba njemačkog ZKP-a koja to sudu nalaže jest § 244. st. 2., gdje je propisano da će „sud radi istraživanja istine po službenoj dužnosti protegnuti izvođenje dokaza na sve činjenice i dokazna sredstva koji su od značenja za odluku“. Tek nakon što sud ispuni opisanu dužnost, dolazi u obzir primjena pravila *in dubio pro reo*,³⁷ što znači da sud ne može osloboditi optuženika samo zato što tužitelj nije dokazao djelo koje je predmet optužbe.

U suvremenoj njemačkoj kaznenopravnoj doktrini općeprihvaćen je stav prema kojem je „kazneni postupak, u načelu, traganje za materijalnom istinom“.³⁸ Za taj pravni sustav ne vrijedi *Uzelčeva* tvrdnja da je termin materijalne istine izgubio na važnosti „nakon što je slobodna ocjena dokaza postala općeprihvaćeno dobro europske pravne tradicije“ te da i „u udžbenicima kaznenog prava taj termin sve više gubi na važnosti“.³⁹ U njemačkoj se doktrini i praksi, uključujući i ustavnosudsku,⁴⁰ i dandanas tvrdi da se „kazneni postupak može legitimirati jedino procesnim ciljem otkrivanja materijalne istine“

³⁴ *Loc. cit.*

³⁵ V. pravilo 25.14. (3) Pravila kaznenog postupka.

³⁶ Otton, P., *The Role of the Judge in Criminal Cases*, u: McConville, M., Wilson, G. (ur.), *The Criminal Justice Process*, Oxford University Press, Oxford, 2002, str. 328.

³⁷ Roxin, C., Schünemann, B., *Strafverfahrensrecht*, 30. Auflage, Beck, München, 2022, str. 412–413.

³⁸ Weigend, T., *Is the Criminal Process about Truth?: A German Perspective*, Harvard Journal of Law & Public Policy, vol. 26, br. 1, 2003, str. 168.

³⁹ Uzelac, A., *Istina u sudskom postupku*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1997, str. 83.

⁴⁰ Npr. poznata odluka o ustavnosti sporazumijevanja (BVerfGE, 2 BvR 2628/10, 2883/10, 2155/11 od 19. III. 2013.), u kojoj se pojam materijalne istine (i to u afirmativnom kontekstu) spominje 23 puta.

jer to nalažu načelo pravne države i načelo krivnje,⁴¹ za razliku od parničnog postupka, čiji je pak legitimacijski temelj privatna autonomija.⁴² Za razliku od domaćih autora, koji pojam materijalne istine tumače na različite načine i značajno ga šire, u suvremenoj njemačkoj literaturi to nije slučaj. Istina koja se istražuje u kaznenom postupku nije ništa drugo nego činjenično stanje nekog povijesnog događaja koji se može podvesti pod obilježja određenog kaznenog djela.⁴³ Dodavanjem atributa „materijalna“ naglašava se to što se u kaznenom postupku ne utvrđuju sve moguće činjenice o određenom događaju, nego onaj njihov segment koji je mjerodavan za supsumpciju pod određenu pravnu normu. Pravno nebitne okolnosti određenog događaja (npr. to što je počinitelj u vrijeme počinjenja kaznenog djela imao X vlasi kose) ne utvrđuju se u kaznenom postupku, pa – iako su istinite – ne pripadaju pojmu materijalne istine kao pravnom konceptu.

Naravno, to što se u kaznenom postupku utvrđuje istina ne znači da je u interesu spoznaje istine dopušteno učiniti bilo što. Dva su temeljna ograničenja u utvrđivanju istine: zahtjev da postupak bude procesnopravno pravilan (*justizförmig*, što bi se moglo prevesti kao „pravno oblikovan“ ili „u skladu s pravnom formom“), kao i zahtjev da se ne povređuje pravni mir (*Rechtsfrieden*), do čega bi došlo kada bi se reaktivirao postupak koji je pravomoćno okončan.⁴⁴

Dok su u kaznenom postupku, upravo u interesu spoznaje materijalne istine, uspostavljene istražne dužnosti i ovlasti suda, u parničnom postupku respektira se privatna autonomija stranaka, zbog čega je sud vezan njihovim dokaznim prijedlozima. Može li se ishod takva načina postupanja uopće nazvati istinom, makar i samo „formalnom“⁴⁵ ili „procesnom“;⁴⁶ pitanje je oko kojeg se u njemačkoj literaturi lome koplja,⁴⁷ no koji god stav prihvatili, nitko ne smatra da bi to bila materijalna istina. Načelo sukladno kojem u parničnom postupku sud nije ovlašten izvoditi dokaze *ex officio* naziva se raspravnim načelom (*Verhandlungsgrundsatz*), a to ujedno znači i da se raspravno i istražno

⁴¹ Za ustavnosudsku i doktrinarnu argumentaciju o ustavnoj utemeljenosti dužnosti suda da pravilno i potpuno utvrđuje činjenice na (materijalnom) načelu krivnje i načelu pravne države v. npr. Trüg, G., Habetha, J., u: Knauer, Ch., Kudlich, H., Schneider, H. (ur.), *Münchener Kommentar zur Strafprozessordnung*, Beck, München, 2016, § 244., r. br. 4–7.

⁴² Roxin, Schünemann, *op. cit.* u bilj. 37, str. 98.

⁴³ *Ibid.*, str. 76.

⁴⁴ Krehl, C., u: Barte, Ch., Gericke, J. (ur.), *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung mit GVG, EGGVG und EMRK*, Beck, München, 2023, § 244., r. br. 28; Roxin, Schünemann, *op. cit.* u bilj. 37, str. 2.

⁴⁵ Tako npr. Beulke, W., *Strafprozessrecht*, Müller, Heidelberg, 2010, str. 24.

⁴⁶ Tako npr. Haller, K., Conzen, K., *Das Strafverfahren: Eine systematische Darstellung mit Originalakte und Fallbeispielen*, 5. Auflage, Müller, Heidelberg, 2008, str. 7.

⁴⁷ V. npr. Brand, P. A., *Grenzen zivilprozessualer Wahrheit und Gerechtigkeit*, Neue Juristische Wochenschrift, 2017, str. 3559 i dalje.

načelo međusobno logički isključuju: ili je sud ovlašten izvesti dokaz *ex officio* (istražno načelo) ili to nije ovlašten učiniti (raspravno načelo). Pravo stranaka u kaznenom postupku da predlažu dokaze ne pretvara istražno načelo u raspravno načelo niti stvara nekakvu mješavinu raspravnog i istražnog načela; tvrditi da u kaznenom postupku vrijedi raspravno načelo moglo bi se jedino kada bi sudu *a priori* bilo zabranjeno izvesti dokaz samoinicijativno. Stoga, prihvatili se njemačko poimanje pojma „raspravno načelo“, teza da u hrvatskom kaznenom postupku vrijedi raspravno načelo, odnosno da istodobno vrijede i raspravno i istražno načelo,⁴⁸ pogrešna je već samim time što i kod nas sud može izvesti dokaz *ex officio*, što bi u postupku u kojem vrijedi raspravno načelo bilo nemoguće.

U njemačkoj se literaturi za istražno ili inkvizitorno načelo upotrebljava više termina, od kojih su česti *Untersuchungsgrundsatz* („istražno načelo“, također i *Ermittlungsgrundsatz*), *Amtsermittlungsgrundsatz* („načelo službenog istraživanja“), *Amtsermittlungsmaxime* („maksima službenog istraživanja“), *Amtsermittlungspflicht* („dužnost službenog istraživanja“), *Inquisitionsmaxime* („inkvizitorna maksima“), *Amtsaufklärungspflicht* („dužnost službenog razjašnjavanja“), *Instruktionsmaxime* („instrukcijska maksima“), *Instruktionssprinzip* („instrukcijsko načelo“), *Inquisitionsprinzip* („inkvizitorno načelo“), *Inquisitionsmaxime* („inkvizitorna maksima“) itd. Među navedenim nazivima ima i onih koji u sebi sadrže atribut „inkvizitoran“, no takvi se nazivi najčešće zaobilaze kako bi se izbjegla terminološka konfuzija s inkvizitornim postupkom, tj. s onim oblikom postupka u kojem ne postoji tužitelj kao procesni subjekt.⁴⁹ Mjestimice se upotrebljava i termin „načelo materijalne istine“ (*Grundsatz der materiellen Wahrheit*), katkad kao sinonim za istražno načelo, dok se drugdje među tim dvama načelima uspostavlja filigranska razlika tako što se tvrdi da načelo materijalne istine zahtijeva cjelovito utvrđivanje činjeničnog stanja u kaznenom postupku, dok istražno načelo znači da raspravni sud ima dužnosti i ovlasti *ex officio* izvoditi dokaze s ciljem spoznaje materijalne istine.⁵⁰ U prilog tezi da je riječ o sinonimima govori i naslov čl. 6. švicarskog Zakona o kaznenom postupku, koji u službenoj njemačkoj verziji glasi *Untersuchungsgrundsatz* („istražno načelo“), u francuskoj *maxime de l'instruction* („instrukcijska maksima“), a u talijanskoj *principio della materiale* („načelo materijalne istine“). U svakom slučaju, između istražnog načela i materijalne istine postoji vrlo bliska veza, a pitanje je li materijalna istina kao cilj kaznenog postupka ujedno i nosivi stup načela koje bi se po njoj

⁴⁸ Npr. Krapac tvrdi da na kaznenoj raspravi „dominira raspravno načelo jer je prikupljanje procesne građe i nadzor nad njezinim iznošenjem na sudu u rukama obje stranke“ (Krapac *et al.*, *op. cit.* u bilj. 7, str. 115).

⁴⁹ Beulke, *op. cit.* u bilj. 45, str. 24.

⁵⁰ Npr. Roxin, Schünemann, *op. cit.* u bilj. 37, str. 96–97.

zvalo, a koje supostoji s istražnim načelom, ili je pak riječ o jednom te istom načelu, terminološke je naravi.

Spomenuti njemački pojmovi, koji se koriste kao oznaka za već pojašnjenu dužnost i ovlast raspravnog suda (§ 244. st. 2. njemačkog ZKP-a), ujedno se koriste i kao oznaka za odgovarajuću dužnost državnog odvjetnika u kaznenom postupku. Konkretno, radi se o dužnosti državnog odvjetnika, koja proistječe iz § 260. st. 2. njemačkog ZKP-a da „ne samo na teret nego i u korist [okrivljenika] istražuje okolnosti i skrbi o prikupljanju dokaza kojima prijeti gubitak“. Treba naglasiti da se navedena odredba samo u dijelu literature smatra manifestacijom istražnog načela, a i tada se često ističe njezina veza s načelom legaliteta;⁵¹ drugim riječima, istražno se načelo ponajprije dovodi u vezu s dužnostima i ovlastima raspravnog suda, a tek u širem smislu s dužnostima i ovlastima državnog odvjetnika. I ovdje je riječ o pitanju koje je isključivo terminološke naravi: nije, naime, sporno, da državni odvjetnik ima „dužnost rasvjetljavanja činjeničnog stanja“ (*Pflicht zur Sachverhaltsaufklärung*, kako glasi naziv već spomenutog § 260.) kada god postoje osnove sumnje da je počinjeno kazneno djelo, a hoće li se i ta dužnost podvesti pod istražno načelo, stvar je jezične konvencije.

Zanimljivo je, na koncu, spomenuti da shvaćanja pojma materijalne istine kakva se često susreću u hrvatskoj literaturi (v. dolje, 3. 1.), prema kojima bi to bila istina do koje se dolazi slobodnom ocjenom dokaza, za razliku od vezane ocjene dokaza, u njemačkoj literaturi nisu prisutna. Iako se odavno ističe da jedino slobodna ocjena dokaza može omogućiti pronalaženje (materijalne) istine,⁵² to još uvijek ne znači da bi, kao što se kod nas katkad tvrdi, razvoj pojma materijalne istine bio „odraz pobjedonosne borbe za načelo slobodne ocjene dokaza“.⁵³ U suvremenoj kaznenopravnoj doktrini njemačkog govornog područja ne samo što se ne tvrdi da su pojam materijalne istine i načelo slobodne ocjene dokaza neraskidivo povezani nego se, štoviše, i ispituje jesu li oni u međusobnoj opreci jer pojam istine implicira objektivnu spoznaju, dok koncept slobodne ocjene dokaza počiva na sučevu uvjerenju (*Überzeugung*), pa ima snažnu subjektivističku notu.⁵⁴

⁵¹ Haller, Conzen, *op. cit.* u bilj. 46, str. 7.

⁵² Von Canstain, R., *Die rationellen Grundlagen des Civilprozesses und deren Durchführung in den neuesten Civilprozess-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands*, Manz, Wien, 1877, str. 54.

⁵³ Grubiša, M., *Činjenično stanje u krivičnom postupku*, Informator, Zagreb, 1980, str. 17.

⁵⁴ Eicker, A., *Die Prinzipien der „materiellen Wahrheit“ und der „freien Beweiswürdigung“ im Strafprozess*, Centaurus Verlag & Media, Herbolzheim, 2001.

3. TERMINOLOŠKI PRIJEPORI O ZNAČENJU POJMA MATERIJALNE ISTINE I ISTRAŽNOG (INKVIZITORNOG) NAČELA

3.1. Pojam materijalne istine

Za razliku od njemačke doktrine, u kojoj pojam materijalne istine ima poprilično određeno i općeprihvaćeno značenje, u domaćoj doktrini o njemu su se nekoć vodile brojne i ne osobito plodonosne rasprave, koje su bile osobito aktualne u jugoslavenskoj pravnoj literaturi prije pedesetak godina. Tada je *Vasiljević* s pravom isticao da je „pitanje pravilnosti upotrebe adjektiva ‚materijalna‘ uz supstantiv ‚istina‘ dobilo (...) bez mnogo razloga, značaj osnovnog pitanja jugoslovenskog krivičnog procesnog prava, o kome je veliki broj pisaca smatrao da treba zauzeti stav“.⁵⁵

Još za vrijeme hrvatskog Kaznenog postupnika *Ogorelica* je pojam materijalne (odnosno objektivne ili relativne) istine definirao kao „najviši stepen izvjesnosti do kojega uopće može domašiti čovjek“, naglašavajući pritom da to nije „bezuslovna, apodiktička ili matematička izvjesnost, nego samo juristička, empirička ili historijska izvjesnost“.⁵⁶ Iz tog je pojma derivirao i načelo materijalne istine, koje je smatrao stožernim načelom kaznenog postupka, koje zahtijeva da se sucu „ne vežu ruke u traženju istine i pravde“, odnosno da ga se ne ograničava dokaznim prijedlozima stranaka.⁵⁷ Slično tome, dok je na snazi bio Zakonik o sudskom krivičnom postupku, *Marković* je materijalnu istinu smatrao najvišim stupnjem izvjesnosti do koje sudac može doći,⁵⁸ a načelo materijalne istine vrhovnim načelom kaznenog postupka, iz kojega slijedi da sud ne obvezuju prijedlozi stranaka, nego je slobodan u traženju istine.⁵⁹ U poslijeratnom razdoblju vrlo slično materijalnu istinu određuje i *Vasiljević* ističući da je to ipak samo relativna istina do koje se došlo iskustvom i koja ne isključuje mogućnost suprotnog, dok načelo istraživanja materijalne istine shvaća kao zahtjev za dobivanje istine o činjenicama u kaznenom postupku u najpotpunijoj mogućoj mjeri. Osim toga, naglašava da načelo materijalne istine nije u vezi s dokaznim teorijama postupka, tj. s prihvaćenošću slobodne ocjene nasuprot vezanoj ocjeni dokaza.⁶⁰

⁵⁵ Vasiljević, T., *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1981, str. 319.

⁵⁶ Ogorelica, N., *Kazneno procesualno pravo s osobitim obzirom na judikaturu kralj. stola sedmorice i kasacionoga suda bečkoga*, Nakladom Kralj. hrvat.-slavon.-dalmat. zemaljske vlade, Zagreb, 1899, str. 425.

⁵⁷ *Loc. cit.*

⁵⁸ Marković, B., *Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije*, Štamparija Drag. Gregorića, Beograd, 1937, str. 198.

⁵⁹ *Ibid.*, str. 199.

⁶⁰ Vasiljević, *op. cit.* u bilj. 55, str. 319–320.

Izložena su shvaćanja naišla na kritiku jer nisu bila popraćena obrazloženjem zašto bi se istina koja se smatra „najvećim stupnjem izvjesnosti“ trebala zvati „materijalna“ istina.⁶¹ Grubiša navodi da je pojam materijalne istine uveden u pravni jezik kako bi označio opreku pojmu formalne istine te je predstavljao „odraz pobjedonosne borbe za načelo slobodne ocjene dokaza protiv formalne dokazne teorije“.⁶² Pritom se ne radi o neke dvije, različite istine, već o jednoj istini, kojoj se teži pomoću dvije oprečne metode – slobodne ocjene dokaza (kod materijalne istine) te zakonske dokazne teorije (kod formalne istine).⁶³ Polazeći od neaktualnosti i zastarjelosti rasprave o zakonskoj teoriji dokaza i načelu formalne istine do koje se njome navodno dolazilo, ističe da je „pojam materijalna istina izgubio svoju svrhu (...) te da je potrebno da se on u teoriji i uopće u pravničkom jeziku zamijeni adekvatnijim pojmom ‚pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja‘“.⁶⁴ Dalje upućuje na *Bayera*, koji je, po njemu, „izveo što se toga tiče stvar potpuno načistac“.⁶⁵

Prema *Bayeru* je „sadržaj pojma ‚materijalna istina‘, ustvari, negativnog karaktera, jer materijalna istina, upravo u onoj mjeri u kojoj je atribut ‚materijalna‘ opravdan, znači istinu koju smo saznali načinom postupanja (metodom) iz kojeg su isključene (negirane) sve štetne forme, koje bi se inače iz bilo kojeg razloga nametale“.⁶⁶ U skladu s tim shvaćanjem načelo (traženja) materijalne istine izjednačava se s tvrdnjom da „krivični postupak sistematski zabacuje načine ili forme postupanja, koje bi mogle ugroziti saznanje istine, ma iz kojih se razloga te forme inače nametale“.⁶⁷ To načelo, smatra *Bayer*, obvezuje zakonodavca pri normiranju kaznenog postupka, a ne i tijela kaznenog progona, jer ona nisu ovlaštena odbaciti zakonom propisanu formu postupanja s ciljem utvrđenja istine.⁶⁸

⁶¹ Bayer, V., *Načelo traženja materijalne istine i naš novi Zakonik o krivičnom postupku*, Naša zakonitost, vol. 7, br. 12, 1953, str. 650–652; Grubiša, M., *Materijalna istina u sudskom postupku*, Naša zakonitost, vol. 18, br. 3–4, 1964, str. 85–89.

⁶² Grubiša, *op. cit.* u bilj. 53, str. 17.

⁶³ Grubiša, *op. cit.* u bilj. 61, str. 91–92. Slično Triva i Dika: „Termini ‚materijalna‘ i ‚formalna‘ istina nisu, dakle, dvije različite istine o stvarnosti – istina o stvarnosti mogla bi biti samo jedna. Ti se termini upotrebljavaju za označavanje različitih radnih metoda, slobodnih ili vezanih, kojima se dolazi do spoznaje o stvarnosti“ (Triva, S., Dika, M., *Građansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2004, str. 162). Slično i Dimitrijević koji govori samo o „principu istine“: „U teoriji krivičnog procesnog prava smenila su se dva principa o istini, i to: princip formalne istine i princip materijalne istine (...). Suštinski ovi principi su imali predstavu o jednoj istini, ali njihov put do istine bio je različit“ (Dimitrijević, D., *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1981, str. 43–44).

⁶⁴ Grubiša, *op. cit.* u bilj. 53, str. 28.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 21.

⁶⁶ Bayer, V., *Načelo traženja materijalne istine u krivičnom postupku FNR Jugoslavije*, Naša zakonitost, br. 2–3, 1949, str. 98.

⁶⁷ Bayer, *op. cit.* u bilj. 61, str. 655.

⁶⁸ Bayer, *op. cit.* u bilj. 3, str. 116–117. Grubiša tu Bayerovu misao sintetizira na sljedeći način: „Zato je stvar zakonodavca da uklanja takve forme i pravila, odnosno da ih ne unosi u

U suvremenoj hrvatskoj doktrini o pojmu materijalne istine ne raspravlja se puno, pa izostaju i opširnije analize što bi taj pojam uopće trebao značiti. Koncept materijalne istine obično se shvaća onako kako su to činili *Bayer* i *Grubiša* te se, sukladno tome, dovodi u vezu sa slobodnom ocjenom dokaza i izostankom proceduralnih ograničenja koja bi sputavala sud pri utvrđivanju istine. Takvo određenje zastupaju *Ljubanović*, *Novokmet* i *Tomičić*,⁶⁹ koji materijalnu istinu i po njoj nazvano načelo smatraju obilježjem hrvatskog kaznenog postupka *de lege lata*.

Štoviše, isto to određenje prihvaćaju i kritičari pojma materijalne istine te upravo na njemu i temelje svoju kritiku, kao i stav da načelo materijalne istine više ne vrijedi u hrvatskom kaznenom postupku. Tako *Uzelac*, koji upozorava da je „pravosuđu svih socijalističkih zemalja bilo zajedničko upravo intenzivno pozivanje na ‚istinu‘ kao na karakteristično svojstvo i rukovodeći ideal sudskog postupka“,⁷⁰ tome pridodaje da su u socijalističkim sustavima teorije materijalne istine, koje potječu iz europske kontinentalne pravne teorije, modificirane i proširene, pa je stvoren „ideal sudskog postupka čija su osnovna obilježja, s jedne strane, inkvizitornost i oficioznost, tj. obuhvatna superiornost organa odlučivanja u odnosu na stranke u postupku, a s druge strane zane-marivanje procesnih formi koje štite stranke u postupku u odnosu na organe državne vlasti“.⁷¹ Navedeni autor tvrdi, slično navodima *Grubiše* i *Bayera*, da je pojam materijalne istine u kontinentalnoj doktrini nastao kako bi izrazio „jednu uglavnom tehničku opreku – opreku tzv. slobodne i vezane ocjene dokaza“, a zatim ističe da način upotrebe tog pojma „u domaćoj pravnoj teoriji daleko nadilazi primarno značenje tog pojma“,⁷² kao i da u svojem radu materijalnu istinu shvaća „kao određen teorijski model ekstrahiran iz stavova pravnih autora u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji, a reprezentativan za socijalističko pravosuđe i njegovu teoriju“.⁷³ Iz citiranih se navoda može iščitati potpuno

zakon, pa se zato to načelo i odnosi na njega, jer od njega, odnosno od načina na koji će tu stvar regulirati, zavisi da li će se u postupku ostvarivati materijalna istina uopće, odnosno da li će se ostvarivati u većoj ili manjoj mjeri. Zakonodavac određuje metodu utvrđivanja istine, a sudac i ostali organi postupka samo utvrđuju u konkretnom slučaju istinu onom metodom koju im je on odredio“ (*Grubiša*, *op. cit.* u bilj. 61, str. 94).

⁶⁹ *Ljubanović*, B., *Novokmet*, A., *Tomičić*, Z., *Kazneno procesno pravo: izabrana poglavlja*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pravni fakultet, Osijek, 2020, str. 285. Od iste deficijencije polaze *Triva*, *Dika*, *op. cit.* u bilj. 63, str. 162.

⁷⁰ *Uzelac*, *op. cit.* u bilj. 39, str. 3.

⁷¹ *Ibid.*, str. 4.

⁷² *Loc. cit.*

⁷³ *Loc. cit.* Da se *Uzelčeva* kritika odnosi na socijalističko shvaćanje pojma materijalne istine, a ne i na aktualno kontinentalno shvaćanje, slijedi i iz drugog rada, u kojem materijalnu istinu definira kao „suglasnost s čistom, izvanpravnim ‚stvarnošću‘, koju na temelju najvećeg stupnja izvjesnosti može ‚otkriti‘ jedino sud, i to neformalnim (nenormativnim) sredstvima, nesputan dispozicijama stranaka u postupku, u svrhu zaštite ‚općih‘ javnih interesa“ (*Uzelac*,

opravdana kritika socijalističkih pravnih poredaka, kao i pojma materijalne istine na način kako su ga ti poreci poimali, no *Uzelac* se u svojim kritikama tog pojma puno više osvrće na njegovu socijalističku modifikaciju negoli na aktualno shvaćanje tog pojma u kontinentalnim pravnim porecima, koje se ne može dovesti u vezu s idejom da bi se u ime istine procesna forma smjela nesmetano kršiti. Osim toga, u suvremenoj se doktrini pojam materijalne istine mnogo češće spominje u kontekstu istražnog načela negoli načela slobodne ocjene dokaza, s kojim, uostalom, može biti i u opreci (v. gore, 2. 3.).

Kritiku materijalne istine srodnu *Uzelčevoj* upućuje i *Krapac*, kojem je taj pojam neprihvatljiv zbog njegove instrumentalizacije u autoritarnim državama: takva je država „kroz pravosuđe ‚oslobođeno‘ procesne forme, neograničeno mogla svako ljudsko ponašanje proglasiti kaznenim djelom te ‚počinitelja‘ progoniti i kazniti – dakako, prema političkim prosudbama o tome što su u konkretnom trenutku bili ‚državni interesi‘“.⁷⁴ Ono što, međutim, i kod *Krapca* izostaje jest polemika sa suvremenim shvaćanjima pojma materijalne istine u neautoritarnim državama, gdje taj pojam ne služi kao pokriće za opisane pravosudne aberacije kakve su se događale u autoritarnim režimima.

Za razliku od navedenih autora, koji u osnovi prihvaćaju *Grubišino* i *Bayero*vo određenje materijalne istine i s njime polemiziraju, *Đurđević* izlazi iz te „komore jeke“, pa tom pojmu pristupa uz osvrt na aktualnu usporednopravnu literaturu – francusku, njemačku i austrijsku. Na tim temeljima ona s pravom upućuje na „neraskidivu vezu između načela traženja materijalne istine i inkvizitorne maksime“, kao i na to da se to načelo „nipošto ne shvaća kao zahtjev ili mogućnost utvrđivanja materijalne istine bez obzira na procesne forme“.⁷⁵

3.2. Pojam istražnog (inkvizitornog) načela

Pojam inkvizitornog ili istražnog načela u mješovitim je kaznenim postupcima preuzet iz istoimenog modela kaznenog postupka, u čijoj se srži nalazila istraga (*inquisitio*). Jedno je od obilježja tog modela bilo sjedinjenje različitih funkcija kaznenog postupka (progona, obrane i presuđenja) u rukama jedne osobe – inkvirenta, za razliku od akuzatornog modela postupka, u kojem su te funkcije jasno razdijeljene.⁷⁶ S obzirom na to da je u inkvizitornom obliku postupka inkvirent samostalno pokretao postupak po službenoj dužnosti, odnosno bez zahtjeva ovlaštenog tužitelja, kao što je to slučaj u akuzatornom

A., „Materijalna istina“ – iskrivljeno ogledalo jedne teorije istine u sudskom postupku, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 42, br. 4, 1992, str. 419–420).

⁷⁴ Krapac *et al.*, *op. cit.* u bilj. 7, str. 85–86.

⁷⁵ Đurđević, *op. cit.* u bilj. 13, str. 339.

⁷⁶ Opširnije v. Bayer, *op. cit.* u bilj. 3, str. 13–20.

modelu postupka, neki su stariji autori, npr. *Ogorelica* i *Marković*, pojam inkvizitornog načela koristili kao opreku optužnom (akuzatornom) načelu.⁷⁷ Tako se shvaćanje zadržalo i kod *Vasiljevića*, koji navodi da istražno načelo u kaznenom postupku postoji ako su progon, obrana i suđenje povjereni samom sucu kao jedinom procesnom subjektu, koji pokreće postupak po službenoj dužnosti,⁷⁸ dok bi u tadašnjem jugoslavenskom kaznenom postupku (a po istoj logici i u današnjem hrvatskom) vrijedili samo izvjesni „elementi istražnog načela“,⁷⁹ među kojima su i „procesne inicijative suda u oblasti utvrđivanja činjenica i pribiranja dokaza, u cilju pravilnog raspravljanja krivične stvari“.⁸⁰

Usporedo s navedenim zastupljeno je i drugo shvaćanje pojma istražnog načela, koje je danas znatno dominantnije. Tako *Bayer* nazivom „istražna ili invizitorna maksima“ označava „načelo da na glavnoj raspravi mješovitog kaznenog postupka sud istražuje istinu o činjenicama na kojima će zasnovati svoju presudu“.⁸¹ Navodi da je zadatak suda „da sam istraži činjenično stanje stvari na kojem će zasnovati svoju presudu, a dokazni prijedlozi stranaka samo mu u tome pomažu“.⁸² *Krapac* pak navodi da je istražno načelo „pravo suda, odnosno tijela kaznenog postupka da samoinicijativno, nevezano na prijedloge stranaka, radi zadovoljenja vlastitih spoznajnih potreba prikuplja dokaze i drugu procesnu građu potrebnu za donošenje presude“.⁸³ Slično tome, *Đurđević* inkvizitornom maksimumom naziva „ovlast suda da na vlastitu inicijativu izvodi dokaze koji su nužni za utvrđivanje potpunog i točnog činjeničnog stanja“,⁸⁴ a *Ljubanović, Novokmet* i *Tomičić* pravo suda „na vlastitu inicijativu, neovisno o prijedlogu stranaka, prikupljati dokaznu građu za presudu“.⁸⁵

Iako, za razliku od *Ogorelice* i *Vasiljevića*, noviji domaći autori istražno načelo promatraju na srodan način, treba naglasiti da razlike ipak postoje. Dok *Bayer* još u vrijeme dok je na snazi bio Zakon o krivičnom postupku istražno načelo izrijekom dovodi u vezu s pojmom istine, koju je sud dužan utvrditi i neovisno o prijedlozima stranaka, u *Krapčevu* se udžbeniku uočava stanovita doza zadržke i prema pojmu istine i prema istražnim ovlastima raspravnog suda, pa se tako tvrdi da je „u određenim situacijama“ nužno da se i sud uključi u prikupljanje dokaza, ali i da je „mjera u kojoj to on smije učiniti sporna“.⁸⁶ Osim toga, kao što je rečeno, za istražno načelo *Krapac* navodi da je „pravo

⁷⁷ *Ogorelica, op. cit.* u bilj. 56, str. 416–417; *Marković, op. cit.* u bilj. 58, str. 201.

⁷⁸ *Vasiljević, op. cit.* u bilj. 55, str. 64.

⁷⁹ *Ibid.*, str. 65.

⁸⁰ *Ibid.*, str. 66.

⁸¹ *Bayer, op. cit.* u bilj. 3, str. 23.

⁸² *Loc. cit.*

⁸³ *Krapac et al., op. cit.* u bilj. 7, str. 114.

⁸⁴ *Đurđević, op. cit.* u bilj. 13, str. 64.

⁸⁵ *Ljubanović, Novokmet, Tomičić, op. cit.* u bilj. 69, str. 286.

⁸⁶ *Krapac et al., op. cit.* u bilj. 7, str. 113.

suda“, za kojim on može posegnuti „radi zadovoljenja vlastitih spoznajnih potreba“. Koji bi trebao biti obujam tih „spoznajnih potreba“ i čemu one služe, ostaje neizrečeno, a u zraku ostaje visjeti i pitanje kako je moguće da sudbena vlast ima neko „pravo“, a da pritom nema neku jasnu dužnost iz koje to pravo proistječe. S druge strane, definicija koju daje Đurđević bitno je jasnija jer se u njoj daje do znanja da je svrha postojanja i primjene istražnog načela potpuno i točno utvrđivanje činjeničnog stanja, iz čega slijedi da se sud može i mora koristiti svojim istražnim ovlastima kada je to nužno radi ostvarenja navedene svrhe, kao i da se njima ne smije koristiti neovisno o toj svrsi, tj. arbitrarno.

Iako se pojam istražnog načela najčešće koristi u kontekstu ovlasti i dužnosti raspravnog suda, on se katkad širi i na prethodni postupak. Primjerice, u obrazloženju ZKP/97 stoji da je u odredbi čl. 8. st. 1. tog zakona (sada čl. 9. st. 1. ZKP-a) sadržana „inkvizitorna максима“ ili „istražno načelo“, pri čemu se u toj odredbi navodi da sud, ali i druga „državna tijela koja sudjeluju u kaznenom postupku“, ispituju i utvrđuju činjenice.⁸⁷ Slično tome, i Đurđević u jednom radu navodi da „inkvizitorno načelo daje ovlast državnom tijelu da samoinicijativno, nevezano na prijedloge stranke (...) prikuplja dokaze za donošenje odluke o krivnji i kazni“, a pod time ne misli samo na sud, nego i na državnog odvjetnika, koji u prethodnom postupku „samostalno odlučuje o izvođenju dokaza“.⁸⁸ Iako je shvaćanje istražnog načela koje obuhvaća i prethodni postupak nešto rjeđe, ono nije pogrešno, a valja se prisjetiti da se katkad koristi i u njemačkoj literaturi (v. gore, 2. 3.). Smatramo da bi se to poimanje moglo nazivati istražnim načelom u širem smislu, dok bi se onaj aspekt istražnog načela koji se odnosi samo na raspravni sud mogao nazivati istražnim načelom u užem smislu (ili naprosto istražnim načelom, ako je iz konteksta vidljivo na što se točno misli).

4. MATERIJALNA ISTINA I ISTRAŽNO NAČELO U HRVATSKOM KAZNENOM PROCESNOM PRAVU *DE LEGE* LATA

4.1. Mjerodavne odredbe ZKP-a

Primarni je cilj hrvatskog kaznenog postupka, kao i njegovih komparativnih uzora i srodnika, utvrditi istinu o počinjenom kaznenom djelu. Ona je u suvremenoj komparativnopravnoj doktrini poznata i pod nazivom „materijalna istina“, a to u biti nije ništa drugo negoli skup materijalnopravno relevantnih

⁸⁷ Vlada RH, Prijedlog Zakona o kaznenom postupku, studeni 1996., str. 213.

⁸⁸ Đurđević, Z., *Suvremeni razvoj hrvatskog kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011.*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 18, br. 2, 2011, str. 317.

činjenica, tj. skup svih činjenica o nekom događaju iz prošlosti koje su mjero-davne za njegovo podvođenje pod odgovarajuću normu kaznenog materijalnog prava. Hoće li se pritom atribut „materijalna“ ispred imenice „istina“ koristiti ili će se izbjegavati, zbog različitih shvaćanja u literaturi i bremena socijalistič-kog pravosudnog nasljeđa, manje je važno, ali ono što je važno jest da istina nije prestala biti nosivi stup hrvatskog kaznenopravnog sustava, niti je uopće zamislivo da bi to mogla prestati biti. Ona to nije prestala biti nakon donošenja ZKP/97, u kojem je propis o dužnosti istinitog i potpunog utvrđenja činjenič-nog stanja ispušten ne zato što bi bio kontroverzan ili arhaičan, nego – kako je naveo predlagatelj – „jer je nepotreban“, a takvim je ocijenjen jer se ne može „uopće zamisliti kazneni postupak u kojem bi sud i druga državna tijela imali neku drugu dužnost glede utvrđivanja činjenica“.⁸⁹ Ona, štoviše, nije prestala biti cilj kaznenog postupka ni nakon stupanja na snagu ZKP/08, a da je tome tako, svjedoči cijeli niz odredaba, od kojih su neke nedirnete preživjele adver-sarijalni zanos zakonopisaca izvornog ZKP/08, dok su druge izmijenjene ili reinaugurirane novelom iz 2013.

U te odredbe ubraja se već čl. 1. st. 1., u kojem se navode svrhe kaznenog postupka („...da se počinitelju kaznenog djela izrekne kazna...“), kao i čl. 393. st. 2., kojim se predsjedniku raspravnog vijeća zadaje dužnost skrbi „za sve-strano raspravljanje o predmetu i otklanjanje svega što odugovlači postupak, a ne služi razjašnjenju spornih pitanja i utvrđenju činjenica važnih za pravilnost odluka“. Vrlo su bitni i čl. 418. st. 1., prema kojem dokazivanje obuhvaća sve činjenice za koje „sud i stranke“ (a ne samo stranke) smatraju da su „važne za pravilno presuđenje“, zatim čl. 419. st. 3., kojim je propisana ovlast suda da izvede dokaze koji nisu predloženi ili od kojih je predlagatelj odustao, te čl. 420. st. 2., koji sudu daje ovlast postavljanja pitanja svjedocima i vještacima. Značajan je i čl. 417.a st. 4., u kojem se propisuje da priznanje krivnje „ne oslobađa sud dužnosti da izvodi i druge dokaze“, i to ne samo zato što se time jasno daje do znanja da optuženikovo priznanje nije puki *guilty plea* nego i zato što je izrijeком navedeno da sud ima dužnost, a ne samo ovlast, izvoditi dokaze, bez obzira na to predlaže li ih stranka ili ih sud izvodi *ex officio*.⁹⁰

Povrh navedenoga, najjasniji dokaz tvrdnje da je materijalna istina cilj hr-vatskog kaznenog postupka, odnosno da je raspravni sud dužan istinito utvr-diti činjenično stanje, jest opstojnost žalbene osnove pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja. Pritom je i dikcija zakona pri propisivanju što su to pogrešno i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje vrlo jasna i ne ostavlja

⁸⁹ Vlada RH, Konačni prijedlog Zakona o kaznenom postupku, lipanj 2007., str. 217.

⁹⁰ Za odnos inkvizitornog načela s neformalnim sporazumijevanjem uoči priznanja optu-ženika pri raspravnom očitovanju o krivnji v. Martinović, I., Radić, I., *Neformalno sporazu-mijevanje nakon započinjanja rasprave u kaznenom postupku: iskustva praktičara i teorijska analiza*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 73, br. 1, 2023, str. 67–72.

prostor tumačenjima koja bi sud rasterećivala dužnosti da utvrdi istinu o kaznenom djelu. Naime, pogrešno utvrđeno činjenično stanje postoji ako je „sud kakvu odlučnu činjenicu pogrešno utvrdio“ (čl. 470. st. 2.), a nepotpuno ako „sud kakvu odlučnu činjenicu nije utvrdio“ (čl. 470. st. 3.), pri čemu i jedno i drugo nesporno može biti i rezultat neposezanja suda za inkvizitornim ovlastima. Osim toga, snažno u prilog shvaćanju da je materijalna istina cilj našeg kaznenog postupka govori i to što, kada presuda bude ukinuta zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenoga činjeničnog stanja, prvostupanjski sud mora „izvesti sve postupovne radnje i raspraviti sva sporna pitanja na koja je upozorio drugostupanjski sud u svojoj odluci“ (čl. 489. st. 3.), a hoće li tu svoju dužnost u ponovljenom postupku prvostupanjski sud izvršiti povodom prijedloga stranke ili *ex officio*, nije relevantno.

4.2. Kritički osvrt na negiranje pojma materijalne istine u pojedinim sudskim odlukama

Iako se tvrdnja da materijalna istina više nije dio hrvatskog kaznenog procesnog prava rjeđe susreće u pisanom obliku negoli u kuloarskim razgovorima, mjestimice se takve tvrdnje mogu pronaći u sudskim odlukama, npr. u presudi VSRH, III Kr-10/14, gdje se navodi da je „načelo materijalne istine napušteno (...) i izbrisano iz hrvatskog kaznenoprocenog sustava“. Navedena je tvrdnja bila „isprovocirana“ time što je braniteljica, prvo u žalbi, a potom i u zahtjevu za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude, nakon što je prvostupanjski sud odbio dokazni prijedlog „zbog ekonomičnosti postupka kao i iz razloga jer je činjenično stanje u dovoljnoj mjeri utvrđeno“, tvrdila da „načelo ekonomičnosti (...) ne smije ići na štetu načela utvrđivanja materijalne istine“, da bi Vrhovni sud, u presudi kojom odbija taj zahtjev, naveo više argumenata, a između ostaloga i citiranu rečenicu iz koje bi proizlazilo da je pozivanje na materijalnu istinu *a priori* promašeno u svim mogućim slučajevima. Ipak, kada se navedena tvrdnja dovede u kontekst cjelokupnog obrazloženja, može se zaključiti da tvrdnju o napuštenosti materijalne istine negira i sam Vrhovni sud u istoj toj odluci. Naime, iz teze da je materijalna istina napuštena i izbrisana nužno bi moralo slijediti da sudovi nisu dužni pravilno i potpuno utvrđivati činjenično stanje, no u spomenutoj presudi to se ne tvrdi ni eksplicite ni implicite. Štoviše, Vrhovni sud upregnuo se pokazati da sporni dokazni prijedlog ionako ne bi doprinio utvrđenju odlučnih činjenica, pa se složio s tvrdnjom prvostupanjskog suda da je činjenično stanje bilo u dovoljnoj mjeri utvrđeno, kao i da „u takvoj situaciji propust drugostupanjskog suda da ocijeni žalbeni prigovor odbijanja jednog dokaznog prijedloga obrane nije mogao utjecati na presudu“.

Na pojam materijalne istine VSRH se obrušava i u presudi Kzz-26/21, kojom se odbija zahtjev za zaštitu zakonitosti podignut protiv pravomoćne prekr-

šajne presude. Unatoč tome što u Prekršajnom zakonu postoji odredba u kojoj se i izrijekom proklamira da je sud dužan „potpuno i točno utvrditi činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke“ (čl. 88. st. 1.), Vrhovni se sud u spomenutoj presudi na tu odredbu nije ni osvrnuo, nego je ustvrdio da „državni odvjetnik pogrešno procesnu dužnost suca da se brine o svestranom raspravljanju predmeta iz čl. 165. st. 3. PZ-a (koju sud ima kao što ima i dužnost da sprečava svako odugovlačenje postupka, da se brine o održavanju reda u sudnici i o dostojanstvu suda) tumači kao dužnost suda da u tzv. inkvizicionom postupku, bez obzira na prijedloge stranaka, utvrdi tzv. materijalnu istinu“. U navedenom je citatu pojam materijalne istine dobio čak i atribut „takozvana“, no sud se na tome nije zaustavio, nego je i sam pojam istine stavio pod navodnike navodeći da „navedena dužnost svestranog raspravljanja (...) ne znači da sud mora po svojoj inicijativi, bez obzira na prijedloge stranaka, usmjeravati dokazni postupak, a sve kako bi po svaku cijenu utvrdio „istinu““. Tvrdi se da je „takvo tumačenje dužnosti postupanja suda (...) neprihvatljivo jer bi sud na taj način u određenoj mjeri preuzeo i ulogu tužitelja kao druge stranke u postupku, čime bi pozicija okrivljenika kao ravnopravne stranke u postupku bila bitno narušena“ (VSRH, Kzz-26/21). No kao i u prethodno analiziranoj presudi, i u ovoj je verbalna negacija pojma istine popraćena njezinom sadržajnom afirmacijom. Naime, navod Glavnog državnog odvjetnika da je Općinski sud u Bjelovaru (Pp-P-2361/20) „svoje zaključke donio primjenom tzv. formalnog dokaznog načela prema kojemu se predmetni prekršaj može dokazivati isključivo jednim jedinim dokazom, svjedočenjem policajca kao službene osobe koja je obavljajući nadzor prometa osuđenika zatekla u prekršaju“, Vrhovni sud opovrgava tvrdnjom da je spomenuti sud, „primjenjujući pravila logičnog zaključivanja, izveo zaključak da se na opisan način, dojavom od strane treće osobe da je prekršaj nevezanja sigurnosnim pojasom počinjen, ne može sa potpunom sigurnošću to utvrditi i stoga očito nije našao potrebnim na raspravi ispitati dojavitelja prekršaja“. Iz toga slijedi da i sam Vrhovni sud vrlo dobro shvaća da su sudovi u kaznenom i prekršajnom postupku itekako dužni utvrđivati odlučne činjenice, ali je u konkretnom slučaju smatrao da je ta dužnost bila ispunjena, uslijed čega bi izvođenje dokaza na koje upućuje Glavni državni odvjetnik bilo nepotrebno jer ne bi doprinijelo utvrđenju činjeničnog stanja.

Negacija pojma materijalne istine susreće se i u presudi VSRH, I Kž-152/16, gdje na žalbeni navod obrane, prema kojem „prvostupanjski sud nije utvrdio materijalnu istinu“ zato što je optuženiku suđeno u odsutnosti, Vrhovni sud odgovara da „načelo traženja materijalne istine, za koje optuženi (...) tvrdi da je narušeno, ZKP/08 ne poznaje“. U istoj toj presudi stoji, međutim, i da se „odluka prvostupanjskog suda o kaznenoj odgovornosti tog optuženika temelji (...) na pravilnom i potpunom utvrđenju svih odlučnih činjenica“, što znači da Vrhovni sud i ovdje samo na verbalnoj razini negira pojam materijalne istine,

ali dobro razumije da je dužnost koja predstavlja sadržaj tog pojma nastavila postojati i nakon donošenja ZKP/08.

Citati iz sudske prakse u kojima se negira materijalna istina, ma koliko u sadržajnom smislu bili bezazleni jer su opovrgnuti u istim presudama u kojima su izneseni, zorno pokazuju da u dijelu prakse postoji izostanak svijesti o tome do kakva bi legitimacijskog deficita kaznenog pravosuđa dovela dosljedna provedba zamisli da u podlozi utvrđene krivnje i izrečene kazne ne moraju biti istinito utvrđene činjenice. Zaboravlja se da bi negacija sudske dužnosti utvrđenja istine nužno podrazumijevala „ovlast“ suda da kreira neistinite činjenične opise, za koje, štoviše, ni sam sud ne bi tvrdio da su istiniti. Kazneno materijalno pravo time bi bilo potpuno obezvrijeđeno jer je, u situaciji kada je činjenično stanje kao donja premisa neistinito, nužno neistinita i konkluzija koja se sastoji u izrečenoj kazni.⁹¹ Koji bi to bio alternativni legitimacijski temelj hrvatskog kaznenog pravosuđa, domaći poklonici „stranačke“ istine ne navode, ili se, u boljem slučaju, pozivaju na zamisao o kaznenom postupku kao sporu stranaka u kojem je sud medijator, pri čemu propuštaju primijetiti da čak i u angloameričkim sustavima suci nerijetko posežu za inkvizitornim ovlastima, a da se eventualni deficiti na polju utvrđivanja istine ondje nadomještaju znatno većom razinom demokratskog legitimiteta u odlučivanju, što se očituje kako u porotnom sudovanju⁹² tako i u načinu izbora pravosudnih dužnosnika. Pretvoriti jedan kontinentalni postupak (koji počiva na kodifikaciji, tj. koji je „izgrađen“, *built*) u angloamerički sustav, čije je obilježje „spontani red“ (koji je evoluirao, „izrastao“, *grown*),⁹³ bilo bi praktično vrlo izazovno, uz neizvjestan ishod, ali bi u takvu hipotetskom scenariju odustajanje od pojma materijalne istine i sužavanje inkvizitornih ovlasti bilo moguće zamisliti. Budući pak da u hrvatskoj doktrini i praksi takvo što nitko nije ni predlagao, materijalna istina ostaje najčvršći legitimacijski temelj našeg kaznenog postupka.

⁹¹ Novoselec, P., Martinović, I., *Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: opći dio*, Narodne novine, Zagreb, 2019, str. 13; Schnapp, F., *Logik für Juristen*, Vahlen, München, 2016, str. 117–120.

⁹² O poroti kao predstavničkom tijelu građana čiji je važan zadatak unijeti u pravosudni sustav *common sense* v. Abramson, J., *We, the jury: The Jury System and the Ideal of Democracy*, BasicBooks, New York, 1994. U sličnom kontekstu porotno sudovanje navodi se kao „ugaoni kamen deliberativne demokracije“ (The Jury as a Cornerstone of Deliberative Democracy).

⁹³ Allen, R., *The Simpson Affair, Reform of the Criminal Justice Process, and Magic Bullets*, University of Colorado Law Review, vol. 67, br. 4, 1996, str. 994.

4.3. Istražno načelo kao ovlast, ali i dužnost suda

Kao što je istaknuto u poglavlju o terminološkim prijedorima u hrvatskoj doktrini vezanima za značenje pojma istražnog načela (v. gore, 3. 2.), neke od njegovih doktrinarnih definicija dijelom su nedorečene. Ono što ni u kojem novijem poimanju nije sporno jest to da istražno načelo daje sudu ovlast samoinicijativnog izvođenja dokaza, no dvojbe može izazvati tvrdnja da je to „pravo“ suda, kao i da je *ratio* tog prava „zadovoljenje vlastitih spoznajnih potreba“ suda.

Prvo što s time u vezi treba istaknuti jest to da sud, kada odlučuje o izvođenju dokaza, ne može biti vođen nikakvim drugim vlastitim spoznajnim potrebama osim onih koje proizlaze iz neke njegove ustavno i zakonski definirane dužnosti. Sudac, naravno, ima svoja subjektivna prava koja mu pripadaju kao građaninu, no ovdje nije riječ o subjektivnom pravu, već o zakonskoj ovlasti koja sudu pripada kao tijelu državne vlasti. Sud ni u jednoj zamislivoj koncepciji postupka ne bi imao pravo proizvoljno, prema vlastitom nahođenju, odlučivati kada posegnuti, a kada ne posegnuti za svojim inkvizitornim ovlastima. Nijedna javna ovlast ne može imati arbitrarnu širinu, tj. njezina primjena ne može ovisiti o tome kako konkretna osoba percipira djelokrug poslova za koji je mjerodavna.

Prema tome, da bi se pronašao odgovor na pitanje o tome koji je smisao i doseg inkvizitornih ovlasti suda, ne može se zaobići pitanje koja je to zakonska dužnost radi čijeg su ostvarenja te ovlasti uspostavljene. Kada bi hrvatski postupak imao legitimacijski sklop kakav imaju angloamerički kaznenopravni poreci, moguće bi bilo zastupati tvrdnju da bi istražno načelo moglo biti mehanizam uspostave narušene ravnoteže između stranaka, i to u korist optuženika, npr. ako optuženik koji nema branitelja ne predlaže dokaze u svoju korist, pa mu sud odluči priskočiti u pomoć. Iako bi u hipotetskom scenariju temeljitog preustroja hrvatskog kaznenog pravosuđa takva koncepcija možda i mogla biti prihvatljiva, u postojećoj situaciji to nije slučaj. Naš zakon ne daje nikakvu osnovu za zaključak da bi inkvizitorno načelo bilo ograničeno samo na slučajevima ispravljanja narušenog stranačkog balansa, dok s druge strane sadrži cijeli niz odredaba iz kojih emanira zamisao da je cilj kaznenog postupka utvrditi istinu o djelu koje je predmet optužbe. Stoga odluka o izvođenju dokaza *ex officio* ne bi smjela biti uvjetovana spekulacijama suda o tome bi li određeni dokaz išao „na teret“ ili „u korist“ optuženika (npr. u kakvim je odnosima s optuženikom svjedok čije se pozivanje razmatra), nego ocjenom je li izvođenje dokaza potrebno radi potpunog i točnog utvrđivanja činjeničnog stanja.

Da su istražno načelo i dužnost suda da pravilno i potpuno utvrdi činjenično stanje dvije strane iste medalje, potvrđuju i nebrojeni primjeri iz prakse. Primjerice, u presudi VSRH, I Kž-863/12, nasuprot žalbenim navodima obrane

koja smatra da bi određivanje vještačenja po službenoj dužnosti značilo da sud preuzima „ulogu državnog odvjetnika“ taj sud navodi da je „nedvojbeno da inicijativu za predlaganje i određivanje dokaza nemaju samo stranke, nego ih i sud može odrediti *ex officio*, ako smatra da bi se provođenjem određenog dokaza utvrdila neka činjenica važna za pravilno presuđenje“, nakon čega ističe da je „takvo postupanje suda u okviru (...) njegovih dužnosti i ovlaštenja“. Širok opseg istražnog načela i njegova čvrsta veza s ciljem utvrđenja materijalne istine osobito snažno dolazi do izražaja u ukidnim rješenjima drugostupanjskih sudova zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja; u takvim se slučajevima, naime, ni u zakonskim odredbama ni u sudskim odlukama ne zahtijeva stranačka dokazna inicijativa u ponovljenom postupku, nego se i bez obzira na nju nalaže prvostupanjskim sudovima da izvedu određene dokaze. Primjerice, u rješenju VSRH, I Kž-28/17, konstatira se da je „sud prvog stupnja propustio (...) s posebnom pažnjom cijeliti sve okolnosti koje su već utvrđene u ovom postupku, ali i one koje do sada nisu u dovoljnoj mjeri razjašnjene i utvrđene, a bitne su za odluku u postupku, dakle prvostupanjski sud nije proveo sve raspoložive dokaze, uslijed čega za sada činjenično stanje nije potpuno utvrđeno“. Iz navedenoga je citata jasno da je o točnosti i potpunosti utvrđenja činjeničnog stanja raspravni sud morao skrbiti *ex officio*. Nadalje, u toj odluci drugostupanjski sud točno navodi koje je dokaze prvostupanjski sud dužan izvesti u ponovljenom postupku (ispitati svjedoke koji su bili na mjestu počinjenja, provesti rekonstrukciju, provesti psihijatrijsko vještačenje, „koje je prvostupanjski sud propustio provesti“, itd.). To da se u ponovljenom postupku prvostupanjskom sudu nalaže izvođenje dokaza, makar i *ex officio*, slijedi i iz navoda da će prvostupanjski sud „izvesti sve već izvedene dokaze, kao i dokaze na koje je ukazano ovim rješenjem, a po potrebi i nove za koje ocijeni da su potrebni“, kao i da će „potpuno i pravilno utvrditi činjenice, s naglaskom na sporne te one na koje je ukazano i ovim rješenjem, pa će na tako utvrđeno činjenično stanje pravilno primijeniti kazneni zakon te donijeti novu i na zakonu utemeljenu odluku, koju će valjano obrazložiti“.

Navedeni načini obrazloženja ukidnih rješenja u potpunosti su usklađeni sa slovom i duhom hrvatskog kaznenog procesnog zakonodavstva i vrlo su uobičajeni u praksi (npr. VSRH, I Kž-372/16; I Kž-56/18; I Kž-370/21; Kžd-6/21), pa ih nema potrebe posebno citirati. Iz njih slijedi da su promašene tvrdnje o tome da je ZKP ikada, a naročito nakon novele iz 2013., prihvatio stranačku koncepciju postupka. Istražno načelo očito predstavlja ne samo ovlast nego i dužnost raspravnog suda, a smisao tog načela jest otkrivanje materijalne istine.

4.4. Istražno načelo i teret dokaza

Novelom iz 2019. u čl. 3. st. 2. ZKP-a uvedena je odredba prema kojoj je „teret dokaza u postupku utvrđivanja krivnje osumnjičenika, okrivljenika ili optuženika (...) na tužitelju, osim ako zakonom nije drukčije propisano“, što je predlagatelj obrazložio time što se „pretpostavka okrivljenikove nedužnosti (...) sada i deklaratorno propisuje na jednom mjestu“.⁹⁴ Budući da se ni u samoj odredbi ni u njezinu obrazloženju ne ulazi u pitanje odnosa tereta dokaza i istražnog načela, nego se, štoviše, navodi da je riječ o deklaratornoj odredbi, očito je da *ratio legis* nije bio zadrijeti u smisao i svrhu kaznenog postupka niti derogirati neko već postojeće načelo, no kako bi se izbjegle nedoumice, nije zгорега razjasniti taj odnos.

Kada se u komparativnoj kaznenopravnoj doktrini govori o teretu dokaza u materijalnom smislu (tzv. materijalni ili stvarni teret dokaza, njem. *materielle oder eigentliche Beweislast*), pod time se misli na pitanje učinka neizvjesnosti o određenoj činjenici, tj. o tome u čiju će korist, odnosno na čiju štetu sud postupiti u slučaju da odlučna činjenica ostane neutvrđena. Shvati li se teret dokaza na taj način, on je identičan pravilu *in dubio pro reo* (odnosno *in dubio „non contra“ reum*), što znači da rizik nedokazanosti snose tijela kaznenog progona. Koje pak tijelo snosi taj rizik, ovisi o stadiju postupka: prije rasprave, to je isključivo tužitelj, dok u stadiju rasprave postoji i „obveza suda da snosi teret dokazivanja“.⁹⁵ Drugim riječima, u stadiju rasprave postoji „podijeljena odgovornost“ državnog odvjetnika i suda za prikupljanje i iznošenje dokaza,⁹⁶ pri čemu eventualna pasivnost državnog odvjetnika (tj. situacija u kojoj se stranke „zavale u sjedala i puste sudu da odradi posao utvrđenja činjenica“⁹⁷) ne ograničava odgovornost suda da preuzme na sebe teret izvođenja svih dokaza važnih za donošenje odluke, bili oni u korist ili na štetu optuženika. Na taj način teret dokaza shvaćen je i u Direktivi (EU) 2016/343 o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti, u čijem se čl. 6. st. 1. navodi da se propisivanjem tereta dokaza „ne dovodi u pitanje obveza suca ili nadležnog suda da traži inkriminirajuće i oslobađajuće dokaze“.

Da pravilo o teretu dokaza ne umanjuje sudsku ovlast izvođenja dokaza koji nisu predloženi, potvrđuje i učestala praksa Ustavnog suda RH, u kojoj se vrlo često, u više desetaka ustavnosudskih odluka, pronalazi konstatacija da „nedostatak prijedloga za dopunu dokaznog postupka ne sprječava sud da

⁹⁴ Vlada RH, Konačni prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, prosinac 2019., str. 18.

⁹⁵ Krapac *et al.*, *op. cit.* u bilj. 7, str. 464.

⁹⁶ Weigend, T., *Should We Search for the Truth, and Who Should Do It?*, North Carolina Journal of International Law, vol. 36, br. 2, 2011, str. 414.

⁹⁷ Weigend, *op. cit.* u bilj. 38, str. 162.

izvede još neke dokaze ako utvrdi da stanje stvari nije razjašnjeno“, kao i da je „pitanje hoće li se ili neće izvesti neki dokaz pitanje (...) ocjene suda u svakom pojedinačnom slučaju“. Obje te konstatacije u identičnom se obliku pojavljuju još od vremena kada je na snazi bio ZKP/97, a nastavile su se koristiti i dok je na snazi bio ZKP/08 u svojem izvornom obliku, kao i nakon uvođenja odredbe o teretu dokaza. To pokazuje da se iz ustavnopravnog aspekta ni istražno načelo ni istina o kaznenom djelu kao cilj postupka ni u jednom trenutku nisu pokazali spornima.

Osim u materijalnom smislu pojam tereta dokaza može se koristiti i u formalnom smislu (formalni teret dokaza, njem. *formelle Beweislast*), u kojem se slučaju traži odgovor na pitanje tko je dužan dokazivati određenu činjenicu. U kaznenom postupku, za razliku od parničnog postupka, formalni teret dokazivanja „uvijek je na strani suda, a nikada na strani procesnih stranaka“.⁹⁸ Isključivo je sud taj koji utvrđuje činjenično stanje, a to što je tužitelj dužan izvoditi i predlagati dokaze i time doprinijeti istinitosti i potpunosti činjeničnih utvrđenja ne znači da on u bilo kojem dijelu snosi formalni teret dokazivanja.

Zbog različitih poimanja pojma tereta dokazivanja u kaznenom postupku kod pojedinih kaznenopravnih autora postoji „averzija“ prema tom pojmu,⁹⁹ što nije slučaj u parničnom postupku, gdje taj pojam dobiva svoj puni smisao i sadržaj. S obzirom na to, kao i zato što je načelo *in dubio pro reo* već otprije bilo propisano, potreba za deklaratornim propisivanjem odredbe o teretu dokaza nije ni postojala. Međutim, budući da ona ipak jest propisana, treba je shvatiti isključivo kao odredbu o materijalnom teretu dokazivanja, što znači da se ona ne može shvatiti kao pravilo koje bi u bilo kojem segmentu derogiralo istražno načelo. Zato u obrazloženjima presuda treba izbjegavati dvosmislene stilizacije koje bi mogle upućivati na pogrešan zaključak da raspravni sud nije dužan izvoditi dokaze *ex officio*, što bi se moglo zaključiti npr. iz presude Županijskog suda u Splitu, Kž-125/2021, kojom je tužiteljeva žalba odbijena uz navod da je „državni odvjetnik bio taj koji je u ovom postupku morao dokazati da se radilo o fiktivnom, a ne kupoprodajnom ugovoru“ jer je „teret dokaza u postupku utvrđivanja krivnje okrivljenika na tužitelju“ te uz navod da „državni odvjetnik nijednu od nabrojanih odlučnih činjenica nije uspio dokazati na nedvojben i pouzdan način, izvan svake razumne sumnje“.

Usprkos opasnostima njezina pogrešnog shvaćanja, odredba o teretu dokaza ipak bi mogla imati i nekih koristi. Nju bi se moglo razumjeti kao isticanje adversarijalne dimenzije postupka, u okviru kojeg istražno načelo postoji u svojem punom obujmu, ali bi se – u idealnom slučaju, u kojem stranke pokazu-

⁹⁸ Schwabenbauer, P., *Der Zweifelssatz im Strafprozessrecht*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012, str. 21; Walter, T., *Die Beweislast im Strafprozeß*, Juristenzeitung, vol. 61, br. 7, 2006, str. 340.

⁹⁹ Schwabenbauer, *op. cit.* u bilj. 98, str. 23, referirajući se na Eb. Schmidta.

ju dovoljnu dokaznu aktivnost – za njime u praksi trebalo posezati razmjerno rijetko. S time u vezi, komparativisti ističu da se, globalno gledano, već neko vrijeme može uočiti „konvergencija suparničkih modela“ te da se u mnogim državama može zamijetiti umanjena razina „privrženosti nekoj od velikih shema“ („inkvizitornoj“ ili „adversarijalnoj“).¹⁰⁰ Neke od današnjih pravnih sustava „sve teže postaje smjestiti u inkvizitornu ili adversarijalnu kutiju“ (npr. Italiju, Japan, Španjolsku), a obilježje je takvih modela da „sud zadržava rezidualnu ovlast (i dužnost) osigurati da se sva mjerodavna pitanja rasprave pred sudom“.¹⁰¹ Iako takvi kompromisni modeli nastoje raspravi dati adversarijalnu dinamiku, oni i dalje ustraju na istražnom načelu, što pokazuje da stranačka dinamika rasprave itekako može koegzistirati s istražnim načelom i ciljem utvrđenja materijalne istine.

5. ZAKLJUČAK

Hrvatsko je kazneno procesno pravo prije petnaestak godina proživjelo parcijalnu reformu, kojom se naš kazneni postupak pokušalo transformirati u neku vrstu adversarijalnog postupka. Ona je provedena s nejasnim ciljem, nedosljedno, bez stvaranja temeljnih pretpostavaka u domeni organizacije pravosudne vlasti i bez oslanjanja na vodeće usporednopravne modele kaznenog postupka. Pošavši u nepoznatom smjeru, hrvatski kazneni postupak tom se reformom odmaknuo od velike i ugledne srednjoeuropske pravne kulture i misaone matrice, kojoj je pripadao još od Kaznenog postupnika donesenog u vrijeme bana Mažuranića. Uskoro je ta nepromišljena reforma zaustavljena poznatom odlukom Ustavnog suda RH i novelom ZKP-a koja se na nju nadovezala, no ni ta dobrodošla „reforma reforme“ nije u svemu dovedena do kraja, pa je i nakon nje dijelom ostalo zamagljeno pitanje legitimacijskih temelja našeg kaznenog postupka i odluka koje se u njemu donose. Razdoblje u kojem je često naglašavana „akuzatornost postupka“¹⁰² i u kojem se istražno načelo nastojalo što više ograničiti, i u zakonu i u praksi, ostavilo je i danas traga u procesnoj svakodnevnici, a i samo spominjanje materijalne istine zna izazvati sumnjičavost, ili čak podsmjeh.

U takvu kontekstu tema materijalne istine i istražnog načela, koja bi se prije nekoliko desetljeća čitatelju mogla učiniti preživakanom, danas je ne samo aktualna nego i kontroverzna. Osnovni su razlog za to nepromišljeni zakonodavni zahvati. Prvo je ZKP/97 (kao suvišnu, a ne kao pogrešnu) brisao odredbu koja se prema dotadašnjoj doktrini i praksi shvaćala kao temeljni izraz načela

¹⁰⁰ Weigend, *op. cit.* u bilj. 96, str. 401.

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 402.

¹⁰² Vlada RH, Konačni prijedlog Zakona o kaznenom postupku, prosinac 2008., str. 189.

materijalne istine, da bi zatim ZKP/08, u svojoj prvobitnoj verziji, znatno reducirao istražne ovlasti suda, čiji je *ratio legis* oduvijek bio vezan upravo za dužnost suda da utvrdi istinu o kaznenom djelu, tj. da istinito i potpuno utvrdi činjenično stanje. Ta je tendencija prekinuta novelom iz 2013., kada su eliminirana zakonska ograničenja primjene istražnog načela, ali je i nakon toga u ZKP-u izostala uvodna odredba koja bi po svojoj jasnoći odgovarala nekadašnjem čl. 14. st. 1. Zakona o krivičnom postupku, čiji su pak kasniji pandani, čl. 8. st. 1. ZKP/97 i čl. 9. st. 1. ZKP-a, podložni različitim iščitavanjima. Osim tih zakonodavnih zahvata „ozloglašenosti“ materijalne istine i s njome povezanog istražnog načela doprinijeli su i različiti terminološki prijevori koji su se javljali u jugoslavenskoj doktrini, kao i kasniji prigovori pojmu materijalne istine zbog njegove zloupotrebe u autoritarnim državama. Pritom se smetnulo s uma da je socijalistička doktrina taj pojam pretvorila u paravan za ignoriranje prava okrivljenika i zanemarivanje procesne forme, dok u kontinentalnom pravnom miljeu on i dalje egzistira u značenju koje nema nikakve veze s tim autoritarnim zastranjenjima. Što se pak tiče istražnog ili inkvizitornog načela, vrlo je vjerojatno da je skeptičnosti prema njemu doprinio i sam njegov naziv, tj. atribut „inkvizitorno“, koji izaziva vrlo snažne aluzije na torturu, progon heretika i sl.

Autori ovog rada nastojali su pokazati da je, usprkos svim zakonskim izmjenama i terminološkim prijevorima, spoznaja materijalne istine i dalje ostala primarni cilj hrvatskog kaznenog postupka, a istražno načelo jedno od njegovih temeljnih načela, i to ne samo u komparativnom pravu i akademskim fantazijama nego i *de lege lata*. Već spomenute terminološke dvojbe, kao i razvoj usporednog prava s kojim smo u hrvatskoj doktrini u ovom području izgubili korak, stvorile su i potrebu za odgovarajućim definiranjem ovdje obrađivanih pojmova. Stoga je materijalna istina u ovom radu određena kao skup svih materijalnopravno relevantnih činjenica (tj. činjenica o nekom prošlom događaju koje su mjerodavne za njegovo podvođenje pod odgovarajuću normu kaznenog materijalnog prava), dok je istražno ili inkvizitorno načelo (u užem smislu) određeno kao ovlast i dužnost raspravnog suda izvesti po službenoj dužnosti, a ne samo na prijedlog stranaka, sve dokaze koji su nužni za pravilno i potpuno utvrđivanje činjeničnog stanja. Kada se ta dva pojma dovedu u neposrednu korelaciju, dolazi se do zaključka da je raspravni sud dužan utvrditi istinu o kaznenom djelu koje je predmet optužbe, a s tim je ciljem on ne samo ovlašten nego i dužan izvoditi dokaze *ex officio* kada god je to potrebno kako bi se utvrdile činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke.

Na samom kraju, smatramo potrebnim iznijeti i prijedlog *de lege ferenda*, a to je izmjena sadašnjeg čl. 9. st. 1. ZKP-a po uzoru na čl. 14. st. 1. nekadašnjeg Zakona o krivičnom postupku, tj. ponovno propisivanje dužnosti suda i drugih državnih tijela da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke. Ocjena predlagatelja ZKP/97 da je ta odredba su-

višna pokazala se netočnom jer je upravo njezino brisanje otvorilo put mnogim kasnijim nesporazumima, što se dijelom odrazilo i na sudsku praksu. Iako bi ta odredba bila isključivo deklarativne naravi, odnosno proklamirala bi nešto što i bez nje vrijedi, ipak bi se time naš kazneni postupak i simbolički vratio u svoj kolosijek. Time bi ujedno izgubila pogonsko gorivo ideja o radikalno stranački koncipiranoj raspravi, čijim zagovornicima imponira dinamika angloameričke rasprave, ali pritom zaboravljaju da se legitimacijski deficit u području mogućnosti neprijepornog utvrđenja istine u *common law* porecima nadomješta snažnim demokratskim uplivom na odlučivanje u konkretnim predmetima, pa i na izbor pravosudnih dužnosnika, kao što propuštaju primijetiti i to da ni adversarijalni modeli ne minoriziraju cilj saznavanja istine, niti posve ukidaju sudske ovlasti koje s njime u vezi postoje, nego i sami nastoje utvrditi što se „stvarno dogodilo“.¹⁰³ Stoga se u našoj pravnoj kulturi i pravosudnom ambijentu na materijalnoj istini kao nosivom stupu kaznenog sudovanja, kao i na istražnom načelu kao odrazu dužnosti suda da za njom traga, mora snažno inzistirati i *de lege lata* i *de lege ferenda*.

POPIS LITERATURE

1. Abramson, J., *We, the jury: The Jury System and the Ideal of Democracy*, BasicBooks, New York, 1994.
2. Allen, R., *The Simpson Affair, Reform of the Criminal Justice Process, and Magic Bullets*, University of Colorado Law Review, vol. 67, br. 4, 1996, str. 989–1026.
3. Barte, Ch., Gericke, J. (ur.), *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung mit GVG, EGGVG und EMRK*, Beck, München, 2023.
4. Bayer, V., *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava*, MUP RH, Zagreb, 1995.
5. Bayer, V., *Načelo traženja materijalne istine i naš novi Zakonik o krivičnom postupku*, Naša zakonitost, vol. 7, br. 12, 1953, str. 649–657.
6. Bayer, V., *Načelo traženja materijalne istine u krivičnom postupku FNR Jugoslavije*, Naša zakonitost, br. 2–3, 1949, str. 95–103.
7. Beulke, W., *Strafprozessrecht*, Müller, Heidelberg, 2010.
8. Brand, P. A., *Grenzen zivilprozessualer Wahrheit und Gerechtigkeit*, Neue Juristische Wochenschrift, 2017, str. 3558–3563.
9. Campbell, L., Ashworth, A., Redmayne, M., *The Criminal Process*, Fifth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2019.
10. Damaška, M., *Evidence Law Adrift*, Yale University Press, New Haven, 1997.
11. Damaška, M., *Lica pravosuđa i državna vlast: usporedni prikaz pravosudnih sustava*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2008.
12. Damaška, M., *Napomene o sporazumima u kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11, br. 1, 2004, str. 3–20.

¹⁰³ Weigend, *op. cit.* u bilj. 96, str. 398; Damaška, M., *Evidence Law Adrift*, Yale University Press, New Haven, 1997, str. 74.

13. Damaška, M., *Truth in Adjudication*, Hastings Law Journal, vol. 49, br. 2, 1998, str. 289–308.
14. Dimitrijević, D., *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1981.
15. Doran, S., *Trial by Jury*, u: McConville, M., Wilson, G. (ur.), *The Criminal Justice Process*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
16. Đurđević, Z., *Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 2, 2013, str. 315–362.
17. Đurđević, Z., *Osvrt na rezultate rada radne skupine Ministarstva pravosuđa za usklađivanje Zakona o kaznenom postupku s Ustavom Republike Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 1, 2013, str. 3–100.
18. Đurđević, Z., *Suvremeni razvoj hrvatskog kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011.*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 18, br. 2, 2011, str. 311–357.
19. Eicker, A., *Die Prinzipien der „materiellen Wahrheit“ und der „freien Beweiswürdigung“ im Strafprozess*, Centaurus Verlag & Media, Herbolzheim, 2001.
20. Grubiša, M., *Činjenično stanje u krivičnom postupku*, Informator, Zagreb, 1980.
21. Grubiša, M., *Materijalna istina u sudskom postupku*, Naša zakonitost, vol. 18, br. 3–4, 1964, str. 84–98.
22. Haller, K., Conzen, K., *Das Strafverfahren: Eine systematische Darstellung mit Originalakte und Fallbeispielen*, 5. Auflage, Müller, Heidelberg, 2008.
23. Ivičević Karas, E., *Neka pitanja uređenja rasprave u hrvatskom kaznenom postupku – normativni okvir i praksa*, u: Bejatović, S., Jovanović, I. (ur.), *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku*, Misija OSCE-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 92–110.
24. Jackson, J. D., *The Effect of Human Rights on Criminal Evidentiary Processes: Towards Convergence, Divergence or Realignment?*, The Modern Law Review, vol. 68, br. 5, 2005, str. 713–886.
25. Jackson, J., *The Adversary Trial and Trial by Judge Alone*, u: McConville, M., Wilson, G. (ur.), *The Criminal Justice Process*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
26. Knauer, Ch., Kudlich, H., Schneider, H. (ur.), *Münchener Kommentar zur Strafprozessordnung*, Beck, München, 2016.
27. Krapac, D. i suradnici, *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2020.
28. Krapac, D., *Engleski kazneni postupak*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1995.
29. Krapac, D., *Staze prema procesnoj istini i essentialia suvremenog kaznenog postupka*, u: Šelih, A., Gorkič, P. (ur.), *Strukturne spremembe kazenskoga postopka*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 2015, str. 87–104.
30. Ljubanović, B., Novokmet, A., Tomičić, Z., *Kazneno procesno pravo: izabrana poglavlja*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pravni fakultet, Osijek, 2020.
31. Marković, B., *Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije*, Štamparija Drag. Gregorića, Beograd, 1937.
32. Martinović, I., Radić, I., *Neformalno sporazumijevanje nakon započinjanja rasprave u kaznenom postupku: iskustva praktičara i teorijska analiza*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 73, br. 1, 2023, str. 65–86.
33. Novoselec, P., Martinović, I., *Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: opći dio*, Narodne novine, Zagreb, 2019.
34. Ogorelica, N., *Kazneno procesualno pravo s osobitim obzirom na judikaturu kralj. stola sedmorice i kasacionoga suda bečkoga*, Nakladom Kralj. hrvat.-slavon.-dalmat. zemaljske vlade, Zagreb, 1899.

35. Otton, P., *The Role of the Judge in Criminal Cases*, u: McConville, M., Wilson, G. (ur.), *The Criminal Justice Process*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
36. Pavišić, B., *Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br. 2, 2008, str. 489–602.
37. Pizzi, W., *Trials without Truth: Why Our System of Criminal Trials Has Become an Expensive Failure and What We Need to Do to Rebuild It*, New York Press, New York, 1998.
38. Roxin, C., Schünemann, B., *Strafverfahrensrecht*, 30. Auflage, Beck, München, 2022.
39. Schnapp, F., *Logik für Juristen*, Vahlen, München, 2016.
40. Schwabenbauer, P., *Der Zweifelsatz im Strafprozessrecht*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012.
41. Spencer, J. R., *Evidence*, u: Delmas-Marty, M., Spencer, J. R. (ur.), *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
42. Spencer, J. R., *The English system*, u: Delmas-Marty, M., Spencer, J. R. (ur.), *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
43. Triva, S., Dika, M., *Građansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2004.
44. Uzelac, A., „Materijalna istina“ – iskrivljeno ogledalo jedne teorije istine u sudskom postupku, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 42, br. 4, 1992, str. 419–432.
45. Uzelac, A., *Istina u sudskom postupku*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1997.
46. Vasiljević, T., *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1981.
47. Von Canstain, R., *Die rationellen Grundlagen des Civilprozesses und deren Durchführung in den neuesten Civilprozess-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands*, Manz, Wien, 1877.
48. Walter, T., *Die Beweislast im Strafprozeß*, Juristenzeitung, vol. 61, br. 7, 2006, str. 340–349.
49. Weigend, T., *Is the Criminal Process, about Truth?: A German Perspective*, Harvard Journal of Law & Public Policy, vol. 26, br. 1, 2003, str. 157–174.
50. Weigend, T., *Should We Search for the Truth, and Who Should Do it?*, North Carolina Journal of International Law, vol. 36, br. 2, 2011, str. 389–415.
51. Weigend, T., *Truth in Criminal Law and Procedure: The Erosion of a Fundamental Value*, Juridica International, vol. 28, 2019, str. 28–36.

Summary

Igor Martinović, PhD*
Iva Parenta, PhD**

SUBSTANTIVE TRUTH AND THE INQUISITORIAL PRINCIPLE: EVIL GHOSTS FROM THE PAST OR THE MAIN PILLARS OF CROATIAN CRIMINAL PROCEDURE?

The paper explores the concept of substantive truth, which, in the authors' opinion, has been unjustly stigmatised in Croatian criminal jurisprudence and case law over the past decades, along with the so-called inquisitorial principle, i.e., the principle of judicial investigation. In order to establish a framework for the interpretation of the existing Croatian law, the paper first discusses, from a comparative legal perspective, the courts' powers to order the taking of evidence, as well as the importance of truth in ensuring the legitimacy of judicial authorities. This section presents two legal systems: English law, as a representative of the common law tradition, and German law, as a representative of the civil law tradition. Subsequently, terminological disputes surrounding the concepts of substantive truth and the inquisitorial principle within Croatian legal doctrine in the past century are examined, leading to the conclusion that a significant portion of criticism directed at these concepts is a result of terminological rather than substantive disagreements. The central part of the paper focuses on the interpretation of current Croatian law. First, the relevant provisions of the Criminal Procedure Act are presented, followed by a critique of the tendencies to disprove the concept of substantive truth in certain judicial decisions. The next chapter substantiates, through the analysis of judicial rulings, the claim that the inquisitorial principle is not only a power but also a duty of the trial court, which arises from the goal of ascertaining the substantive truth. Then, the connection between the inquisitorial principle and the provision on the burden of proof, recently introduced in Croatian law, is explored. The authors argue that this provision does not diminish the scope and significance of the inquisitorial principle. In conclusion, the main arguments supporting the assertion that substantive truth and the inquisitorial principle are foundational pillars of the Croatian criminal procedure are briefly summarised. Finally, it is proposed that in future legislation the duty of the truthful and comprehensive determination of all the facts that are crucial for rendering a lawful decision be expressly prescribed again.

Keywords: substantive truth, the principle of judicial investigation, inquisitorial principle, legitimacy in criminal justice

* Igor Martinović, PhD, Associate Professor, Chair of Criminal Procedure Law, University of Rijeka, Faculty of Law; igor.martinovic@pravri.uniri.hr; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7648-244>

** Iva Parenta, PhD, Assistant, Chair of Criminal Procedure Law, University of Rijeka, Faculty of Law; iparenta@pravri.uniri.hr; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5599-205X>